

Marika Eerola, Miranda Mettälä

Moninaisuus Mielessä!

**A Guide about Meeting Diversity of Sexual
Orientation and Gender in the Field of Social Work**

Report of Making a Product

Metropolia University of Applied Sciences

Degree Programme of Social Services

Final Project

8.4.2013

<p>Tekijä(t) Otsikko</p> <p>Sivumäärä Aika</p>	<p>Marika Eerola, Miranda Mettälä Moninaisuus mielessä! Esite seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden kohtaamisesta sosiaalialan työssä. Raportti tuotteen tekemisestä. 40 sivua + liitteet 2013</p>
<p>Tutkinto</p>	<p>Sosionomi (AMK)</p>
<p>Koulutusohjelma</p>	<p>Sosiaalialan koulutusohjelma</p>
<p>Ohjaaja(t)</p>	<p>Lehtori Mervi Nyman Lehtori Riikka Tiitta</p>
<p>Opinnäytetyönämme tuotimme Seta ry:lle sosiaalialan työntekijöille suunnatun esitteen seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden ammatillisesta kohtaamisesta. Opinnäytetyömme koostuu "Moninaisuus mielessä! Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden kohtaaminen sosiaalialan työssä" -esitteestä sekä sen teko-prosessista kertovasta raportista. Esite tehtiin tiiviissä yhteistyössä Seta ry:n ja HeSeta ry:n kanssa, alkaen Setan edustajien ilmoittamasta tarpeesta tällaiselle tuotteelle sekä sisällön suunnittelusta, ja jatkuen koko prosessin läpi suunnittelu- ja palautetapaamisten merkeissä.</p> <p>Esitteen tavoitteena on antaa sosiaalialan työntekijöille perustietoa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä esitellä näkökulmia, joita kannattaa ottaa huomioon, jotta laadukkaat sosiaalipalvelut olisivat tasavertaisesti myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä heidän lähipiiriinsä kuuluvien palvelunkäyttäjien ulottuvilla ja käytössä.</p> <p>Opinnäytetyömme teoreettisena viitekehyksenä on asiakaslähtöinen työote, jonka keskeisiä elementtejä ovat palvelunkäyttäjän kunnioittava, dialoginen ja voimauttava kohtaaminen sekä asiakkaan itsemääräysoikeuden kunnioittaminen. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden perustietouden sekä hlbtq-ihmisten (eli homojen, lesbojen, biseksuaalien, transihmisten, intersukupuolisten sekä queer-identiteetin omaavien) niin yhteiskunnallisella tasolla kuin palvelunkäyttäjinä kohtaamien mahdollisten haasteiden lisäksi esite sisältää tietoa siitä, miten työntekijä voi kehittää työotettaan hlbtq-sensitiivisemmäksi sekä välttää sukupuoli- ja heteronormatiivisuutta.</p> <p>Esitettä elävöittääksemme ja antaaksemme käytännön näkökulmia tosielämästä keräsimme myös hlbtq-ihmisten tarinoita heidän kohtaamistaan haasteista sekä heidän näkökulmiaan ja kokemuksiaan sosiaalialan ammattilaisten kohtaamisesta. Esite sisältää myös erilaisia harjoituksia, tietoa erilaisista järjestöistä, lukuvinkkejä sekä aihealueen sanaston.</p>	
<p>Avainsanat</p>	<p>sosiaaliala, seksuaalivähemmistöt, sukupuolivähemmistöt, sukupuolinormatiivisuus, heteronormatiivisuus, moninaisuuden kohtaaminen, hlbtq, sateenkaariperheet</p>

Authors Title Number of Pages Date	Marika Eerola, Miranda Mettälä Moninaisuus Mielessä! A Guide about Meeting Diversity of Sexual Orientation and Gender in the Field of Social Work. Report of Making a Product. 40 pages + appendices 8.4.2013
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Instructors	Mervi Nyman, Lecturer Riikka Tiitta, Lecturer
<p>As our final project we produced a brochure for the use of Seta ry as an educational material for the workers in the social field about meeting the diversity of sexual orientation and gender. Our final project consists of the brochure called “Moninaisuus mielessä! Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden kohtaaminen sosiaalialan työssä” (Diversity in mind! Meeting the diversity of sexual orientation and gender in the field of social work) and the report of making the product. The product was made in a close working-life connection with Seta ry and HeSeta ry, beginning from the need for this kind of product expressed by Seta representatives and planning the contents of the guide, and continuing through the whole process by holding evaluational feedback and process meetings with Seta and HeSeta workers.</p> <p>The aim of the product is to give the workers in the social field basic information about the diversity of sexual orientation and gender as well as to introduce some ideas and issues that should be taken into consideration in order to make the services to be accessible and of the best possible quality also for the people who belong to sexual or/and gender minorities or their families.</p> <p>The theoretical framework of the product was the client-centered work approach in social work, where the service user is met in a respectful, dialogical and empowering way and the client’s right for self-determination and autonomy is emphasized. Along the basic knowledge of diversity of sexual orientation and gender and information about what kind of challenges GLBTIQ (Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender, Intersex and Queer) people may face in both societal level and as service users, the brochure also includes information on how to develop one’s working approach more GLBTIQ sensitive and avoid gender normativity and hetero normativity.</p> <p>In order to illustrate the guide and give a more emotionally approachable viewpoint we also collected GLBTIQ people’s stories of the challenges in their lives and their viewpoints and experiences of encounters with workers in the social field. The guide also includes some exercises, advice about contact organizations, further reading and central vocabulary.</p>	
Keywords	social services, gender normativity, hetero normativity, diversity of sexual orientation, gender diversity, GLBTIQ

Contents

1	Introduction	1
2	Theoretical framework	3
2.1	Aims of the product	3
2.2	The diversity of sexual orientation and gender	5
2.3	The need for education about the diversity of sexual orientation and gender	7
2.4	The client-centered working approach and empowerment in social work	8
3	Description of the process	10
3.1	Co-operation with working life	10
3.2	Form and layout of the product	11
3.3	Gathering the real-life experiences of GLBTIQ people	14
3.4	Cover Illustration	17
4	Contents of the brochure	18
4.1	Diversity of gender, sexual orientation and families	20
4.2	GLBTIQ-sensitive working approach	22
4.3	Services which support and give space for diversity	26
4.4	Reflection list and additional information	27
5	Assessment	28
5.1	Self-assessment	28
5.2	Feedback from Seta representatives and other experts of GLBTIQ issues	30
5.3	Feedback from the professionals in the social field	32
	Conclusions	34
	References	37
	Appendix 1: The request for real-life stories published in Seta's internet page	1
	Appendix 2: The cover illustration process	2
	Appendix 3: The brochure	3

1 Introduction

Our final project consists of a product and the report of making it. As our final project we produced a guide aimed at the workers in the social field about diversity of sexual orientation and gender and how to develop a more GLBTIQ (Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender, Intersex and Queer) culturally competent and sensitive working approach in order to more adequately meet the needs of the service users who belong to these groups. The product was made in a close working-life connection with the national GLBTIQ rights and social field organization Seta ry and its' member organization HeSeta ry (Helsinki region's Seta ry). Our collaboration started from the idea and need for this kind of product originally expressed by Seta representatives, and continuing through a close co-operation during the whole developmental process of the product.

The co-operational partners are Seta ry's educational designer Marita Karvinen and youth worker Anders Huldén, as well as HeSeta ry's (Helsinki region's Seta ry) social worker Aaro Horsma and former social worker Katja Rajaniemi in the planning phase. Also several other professionals contributed to the process of making the brochure by commenting the brochure or parts of it.

We originally contacted Seta and asked for opportunities to implement our final project in co-operation with them because we wanted to carry out our final thesis on the issues related to sexual minorities and promoting equality. When Seta representatives announced that they would have a need for this type of product, we were very satisfied since we considered this assignment a very interesting one and felt that this project would support our own professional interests and growth profoundly.

There is a clear need for this product since Seta did not have a general brochure about this issue available previously, despite the fact that Seta and its' member organizations have quite a lot of other variable material available. One of Seta's central operations is providing training about the diversity of sexual orientation and gender also for the social field professionals and workplaces, so the lack of this kind of information, in the easily accessible format of a brochure, was a very evident issue also from this viewpoint.

Within the social field services and education there is a need for a better level of understanding of the diversity of sexual orientation and gender as well as different

family models, such as rainbow families (i.e. families, where one or more parents belong to a sexual or gender minority). The workers may have a lack of knowledge of sexual and gender minorities and their possible special needs and even possess some prejudices against these groups. Being able to work with a less hetero normative approach with clients would therefore be important. This includes for example not automatically assuming that a client is heterosexual and/or not subconsciously holding the presumption that being heterosexual and experiencing one's gender, according to the binary gender system (strict male-female distinction), would be somehow superior in relation to being homosexual or transgender. Reflecting one's own ideas and interaction method called "assuming diversity", as an opposite for hetero and gender assumptions, could help to tackle some of these problems.

However, currently the education in social work does not offer a lot of information about GLBTIQ related topics. For example Nissinen raises up his repeated amazement on how in Finland it is possible to graduate as for example a psychotherapist, youth worker or nurse without familiarizing oneself almost at all with the diversity of sexual orientation and the identity questions related to it (Nissinen 2011, 11).

In society, LGBT people often need different forms of social support services as do the rest of the population. Some social service user groups can also include people who are especially vulnerable. Social field workers are supposed to support people and may not be able to do it according to the client's best interests if e.g. gender or hetero normative approach prevents them from meeting a client and supporting them in the best possible way.

Despite the great amount of work, we have been very satisfied with this assignment since we find the topic very important and interesting and feel it has a societal importance. We also feel that this kind of a profoundly working-life oriented project has been valuable for our own professional growth and learning.

Our report part of the final project includes the theoretical framework, description of the process, the contents of our brochure, assessment and the conclusions. The theoretical framework includes the aims of the product, a description on the diversity of sexual orientation and gender, a discussion about the need for education about the diversity of sexual orientation and gender and about the client-centered working approach and

empowerment in social work. In the description of the process we will discuss our co-operation with the working life, the form and layout of the product, gathering of the real-life experiences of GLBTIQ people and an overview about the cover illustration process. The contents of the brochure is divided in four parts which include the basic terms, sensitive working approach, the services which support and give space to diversity, and a reflection list. The assessment part will deal with our own self-assessment, as well as, the feedback received from Seta and from professionals in the social field. The final part deals with our conclusions.

2 Theoretical framework

During this final thesis process we have introduced ourselves into a wide amount of literature and information related to the themes and issues related to diversity of sexual orientation and gender, the GLBTIQ people's and their families possible life situations and their possible problems and challenges both from the wider societal perspective, as well as, from the perspective of accessing the social services. Additionally, we have aimed to also specifically draw from the principles from our educational field on the issues, in order to design the product so that it would be connected to the professional dimensions of social work. As well as finding general and repetitive themes which would be central and important to include in the brochure, our aim has also been to create ourselves a base of so-called tacit knowledge and expertise on the issues. The chance to discuss, give information and ideas from as well as reflect on the chosen information with the Seta professionals during our process meetings has also given valuable direction and input to our thinking and own choices.

2.1 Aims of the product

The context of our final project is derived from the aims of Seta. From the Seta employees' views, as expressed in the Moninaisuus mielessä! -brochure project meeting discussions (2012), we can conclude that Seta's aims and viewpoint include creating good quality material which can help to educate professionals in the social field and enhance their basic knowledge and understanding of the GLBTIQ issues and working with GLBTIQ service users. According to Seta's official definition in

their internet page “Seta - HLBTIQ Rights in Finland aims for a society of equality and individual welfare that includes everyone, regardless of sexual orientation, gender identity or gender expression. We want to change legislation and attitudes through education and information and by co-operating with authorities and the political decision-makers.” (Seta 2012e). The wider aim and purpose of our product is closely linked to these themes, and since the beginning we considered it essential to maintain close co-operation with Seta workers in this project in order to get their aspects on the issues which we would choose to present in the guide.

We aim to design the brochure to include useful and relevant basic information of different sexual and gender minorities. Furthermore, the brochure will go more in depth to explore and discuss why it is important to have specific knowledge and awareness of sexual and gender minorities in client work. There will also be suggestions on how to take into consideration the different minorities in client work approach, such as how a worker can perceive and lessen the use of gender- and hetero normative language when working with individuals and families.

Our product is especially aimed to improve the equality of individuals with diverse sexual orientations or gender identities as the social service users through the provision of information for the employees in the social work field. We intended to make this happen through attempting to design the brochure so that it would help to raise the readers’ awareness about the themes related to sexual and gender minorities among the workers in the social field, invite the workers to challenge their own norms and explore their prejudices, as well as, to decrease the amount of problems which may follow from ignorance or lack of information. Furthermore, we also hope that maybe the brochure could in its’ own part help improve the social field workers attitudes towards diversity of sexual orientation and gender - in other words, promote Seta’s above-mentioned goal of changing the attitudes through education (Seta 2012e).

The emphasis on the viewpoint of the brochure is in helping GLBTIQ people to be able to receive better quality services where their needs are understood and met with more sensitivity and understanding. As tax-paying citizens, GLBTIQ people are as entitled to good quality services as other people. According the 6§ of the Finnish Non-Discrimination Act “Nobody may be discriminated against on the basis of age, ethnic or national origin, nationality, language, religion, belief, opinion, health, disability, sexual

orientation or other personal characteristics. (Non-Discrimination Act 21/2004, 6§). Trans people are not separately mentioned, even if “the personal characteristics” as a basis for discrimination would apply. Additionally, the ombudsman emphasizes that their view on the issue is that the regulations about discrimination and promoting equality in the Act on Equality between Women and Men (609/1986) also apply to gender minorities (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012).

This is important especially as the goal of providing social services is to help provide and maintain the well-being of individuals, families and communities (see for example Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, ammattieettinen lautakunta 2005). In the social services field, often some groups of service users consist of individuals who may be in a vulnerable position, so it is especially important to make the services supportive and inclusive for everyone.

In the beginning, we also set ourselves clear aims of striving to establish a product of an excellent quality, which Seta could utilize with satisfaction, as well as functioning in an ethical and sensitive manner through the whole procedure. Our aim was also to establish a good personal understanding of the related issues.

2.2 The diversity of sexual orientation and gender

The diversity of sexual orientation, as well as experience of one’s identity, have different dimensions. They can for example include who we are attracted to sexually and/or emotionally, who we dream or fantasize about, who we fall in love with and want to be in a relationship with as well as the way we identify ourselves (Irni&Wickman 2010, p. 38-40; Moninaisuus mielessä! -brochure project meeting discussions 2012.)

The diversity of sexual orientation is commonly determined to include at least heterosexuality, homosexuality and bisexuality, even though many people also despise of these categories as too limiting for their personal feelings and experiences (Vilkka 2010, p. 73). According to the determinations by e.g. Seta ry, heterosexual orientation is the most common form of orientation, in which a person is primarily or exclusively attracted to people who are of the so-called “opposite gender” (a female is attracted to males or a male is attracted to females). Homosexual orientation means that a person is primarily or exclusively attracted to people who are of the same gender as he or she.

A bisexual person can be emotionally and/or sexually attracted to both males and females, or in some cases consider gender a less relevant characteristic in comparison to other qualities of a person when selecting a partner. (Seta ry 2012a); Vilkka 2010, p. 55-61; Moninaisuus mielessä! -brochure project meeting discussions 2012.),

Other categories which are included in the diversity of sexual orientation may include for example queer (which is, according to Seta ry 2012a), an umbrella term for identities which cannot be described by the traditional terms descriptive of sexual orientation or gender due to their limitativeness) or transsuuntautuneisuus, attraction to transgender people (see Seta ry 2012a; Vilkka 2010, p. 71.)

The diversity of gender can have different dimensions such as biological sex (including for example chromosomes, anatomy and hormonal function) social or cultural gender, psychological (or experienced) gender and juridical gender (e.g. name, social security number and from which gender one can marry a person). (See e.g. Vilkka 2010, p.17-25.)

Trans people (transihmiset) is an umbrella term for people who cross the two perceived gender categories (male and female) in some way. There are some differences in terminology in the Finnish and international context considering the use of different terms. According to Seta's current definitions, transukupuolinen (engl. transsexual or transgender) means a person who feels they in reality belong to other gender group than the one they have been assigned at birth (due to their anatomy and biological characteristics) and raised as. A transvestite is a person who feels that his/her identity includes both feminine and masculine characteristics and therefore has a strong need to express both gender roles through for example dressing up in the clothes of the so-called "opposite gender" sometimes. In the Finnish context transgender is currently determined as an individual, who is born either a male or female physically, but experiences a certain fluidity in his/her gender; He/she may experience himself/herself as a male and a female simultaneously, as a gender neutral, or otherwise crosses the assumed gender borders. (Seta ry (2012a; Seta ry 2012d); Moninaisuus mielessä! -brochure project meeting discussions 2012.).

Intersexuality means a variation where a person's physical and/or biological features cannot be categorized as either a male or a female. Cisgender (or cissexual, in finn-

ish cissukupuolinen) is a term which describes gender identity where a person's experience of his or her gender matches the sex, male or female, that they were recognized as and assigned to at birth (Setälä 2012a; Setälä 2012d).

2.3 The need for education about the diversity of sexual orientation and gender

The position of sexual and gender minorities in the Finnish society has drastically changed during only a few decades. For example, homosexual acts were criminalized in Finland only a little over forty years ago (until 1971) and homosexuality was still listed in the official classification of diseases a little over thirty years ago (until 1981) (Setälä, 2012b). This can also be seen as a part of a wider international movement, as a similar development can also be seen in many other countries and societies. In Wickman's overview of the recent history of sexual minorities, the societal change is clearly presented; during the last decades, the nature of sexual orientation and gender has been brought into wider discussion. Instead of seeing the diversity of gender and sexual orientation as a deviance, crime or disease, there now is societal discussion about for example attaining more equal rights for GLBTIQ people and GLBTIQ people are visible in popular culture in a very different way than before. However, Wickman further concludes that prejudices and discrimination have not disappeared from the society and that many GLBTIQ people still suffer from it. (Wickman 2010, p. 48-49) In the society the attitudes and approaches can often be very hetero and gender normative. According to for example Lydén this means that it is believed that people are primarily either males or females, that this gender division and gender roles cannot be crossed, and that people are supposed to feel attraction towards the representatives of the "opposite" gender. Hetero normative thinking may not give space for the real life's diverse experiences of gender and sexual orientation. This can for example lead young people to feel that they are somehow weird or deviant if they do not match the assumed expectations. (Lydén 2007, p. 5)

According to the Union of Professional Social Workers, Talentia's ethical guidelines (2005), the professional of the social field has to respect and promote the service user's right to make their own choices. The professional also needs to meet the client in a holistic way, taking into consideration the individual's life as a whole and meet the service user as an individual, as a member of his or her family and as a part of the community and society. Furthermore, the professional's duty is to prevent negative discrim-

ination based on e.g. skills, age, culture, gender, physical features or sexual orientation as well as to acknowledge and respect the diversity in the society. The guidelines also emphasize the professional's duty to counteract unfair politics and policies. (Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, ammattieettinen lautakunta 2005, p. 8-9).

However, according to for example a research by Jämsä and Kuosmanen (2007) 21% of the rainbow families (families, where one or more parents belong to sexual or/and gender minority) had experienced discrimination when using the services of health care and social sector (Jämsä & Kuosmanen 2007, p. 108). In the report it was also raised up that in some situations the fear of getting discriminated appeared to have prevented the members of rainbow families from for example accessing the family counseling, even if they had some support needs (Jämsä & Kuosmanen 2007, p. 60). A similar viewpoint can be also found from the The Swedish National Board for Youth Affairs's . It would be important to make the needs of young GLBTIQ people visible and maintain inclusive perspectives in the public institutions, since the needs and living situations of young GLBTIQ people still tend to be quite excluded and ignored despite the research findings stating that in many ways these groups are in a vulnerable position when considering their health risks for example. The research raises up the issue of many young people reporting feeling violated and discriminated against in different organizations, including the social services. Concerns are raised that this may provoke distrust towards the services and prevent the youth from attempting to access the services to get the help they need. It is estimated that the reason behind this may be the worker's lack of knowledge of the young GLBTIQ person's living situation which can lead to unconscious discrimination (The Swedish National Board for Youth Affairs 2012, p. 35). However, through education, enhancing the workers' sensitivity with these issues and making the service spaces more inclusive for example by implementing different policies about the visibility of diversity (e.g. non-discrimination policies clearly presented and including also the GLBTIQ viewpoint in materials) a lot can be done to improve the GLBTIQ people's position as service users.

2.4 The client-centered working approach and empowerment in social work

According to the definition by Pohjola (2010), in the client-centered working approach, client or the family is seen as the center of the work. The concept of respecting the

client and the client's right for autonomy and self-determination is important, and there must be an equal and dialogical working relationship between the client and the worker, where goals and approach of the work need to be based on the service user's own definition of their situation. In the other words, the client is seen as the expert of their own life and issues. (Pohjola 2010, p. 46-47)

Laitinen and Kempainen highlight that the ethical and respectful meeting of the client is not given, but will either come true or not in every client meeting. (Laitinen & Kempainen 2010, p. 138). They draw from the ideas of Banks and emphasize that in order for a good meeting to take place, the worker always needs their foundational work approach to include respecting and recognizing every client's uniqueness, accepting the client as they are, nonjudgementality and confidentiality. (Banks 1995 cited in Laitinen & Kempainen 2010, p. 153). Furthermore, Laitinen and Kempainen also reflect on an idea which is very central in the approach of our final project: In a client meeting the client's and the professional's knowledge, views and understanding meet in a situation which is always also framed by the cultural, societal, organizational and professional as well as the ethical and value-based knowledge. Laitinen and Kempainen argue that it is essential to recognize these different viewpoints affecting the meeting (Laitinen & Kempainen 2010, p. 153). These ideas of the work in the social field can be drawn also to the issues and need of our product - what is the sexual orientation and gender experience if not part of individual's uniqueness? The cultural and societal environment, as hetero normativity and discrimination may affect the needs of the client, and it is important that the worker gains some holistic insight into all these viewpoints in order to recognize what kind of dynamics might be present in the meeting with the client.

Laitinen and Kempainen also emphasize the importance of authenticity and sensitivity in the meeting; the worker needs to relate to the client in an appropriate manner and understand the client's life in a holistic manner. The feelings that both client and the worker bring to the meeting are a central part of the working process. Therefore the genuineness of the dialogue and interaction are essential - otherwise it seems unlikely that the client can actually be helped in the process (Laitinen & Kempainen 2010, p. 160). From this thinking we are able to draw links to the thinking which is very centrally presented in the product: the client will sense easily, if the worker experiences for example confusement if they are not confident in addressing to for example a

transgendered person or talking about a gay couple's relationship in the family services. Also Virtanen et al stress that the bad quality of interaction or a negative client experience prevents mutual understanding and may prevent the achievement of a positive outcome - and at the worst case, the client's real needs may not come up at all. Instead of the real problem, the symptom is treated. (Virtanen et al, 2011, p. 31.)

According to Lord and Hutchison (1993) as cited by Adams (2008, p.16-18) people are constrained in many ways to the individual expectations and social norms, but the practice of self-empowerment can give strength for the individual to endeavor the societal barriers and take control of their own lives. The Dictionary of Social Work defines empowerment as a method used in the services aimed for the individual to get a better understanding of themselves and ultimately maximize the quality of their lives (Adams 2008, p. 17). According to McVinney in for example work with couples empowering methods can be applied when dealing with GLBTIQ related issues, such as the "coming out" phase and with conflicts that are associated with the effects of internalized homophobia (McVinney 2008, p.202). We aimed to write the guide in a way that helps the professionals to meet the GLBTIQ people and their families in an empowering way and to support their confidence to be themselves also when using social services.

3 Description of the process

3.1 Co-operation with working life

We met with Seta representatives on several occasions in order to determine what their opinions and hopes were the topics that should be included in our brochure. These meetings were necessary and useful for us to gain some regular feedback.

The idea for the brochure was presented to us by Seta's training planner Marita Karvinen and youth worker Anders Huldén. Karvinen and Huldén saw the need to make a brochure for the use of anyone working in the social services field. Their wish for us was that the brochure should give guidelines on how to meet GLBTIQ-service users and furthermore, encourage the worker to lessen his or her own hetero normative

thinking. It was Karvinen's and Huldéns' understanding that this type of brochure was not available beforehand and they assured it would meet Seta's quality requirements.

Throughout the process, which lasted for a year or so, we organized meetings with Seta representatives in order for us to gather valuable and continuous feedback from the working life and to view together with the Seta representatives how the structure was taking shape. Several meetings were also used to address the correct use of concepts that were discussed throughout the brochure.

At the starting point, we also visited HeSeta's worker Katja Rajaniemi to gain some more knowledge from a different viewpoint. We found it valuable for us to see some previously published brochures, while discussing Rajaniemi's own description of heteronormativity and some practical examples of how a heteronormative attitude might appear in the social and healthcare professionals work situations. Rajaniemi also mentioned that services could be made more welcoming for GLBTIQ- clients by simply displaying images of diverse people and families in the corridors. Her place was later assigned to Aaro Horsma, who was able to join some of our later feedback meetings held at Seta headquarters.

We also gained valuable insight to our brochure by other working life experts. Yhdenvertainen vanhuus-project's coordinator Salla-Maija Hakola was able to give her insight from the work with older GLBTIQ persons during our meetings at Seta. At a later stage, Karvinen and Horsma advised us to be in contact with Sexpo's Jussi Nissinen, Aktuaali's Juha Kilpiä and Sateenkaariperheet ry's project coordinator Juha Jämsä. Kilpiä's thoughts were needed for the checklist and whether the brochure is covering the most essential areas. Jämsä concentrated on the chapters covering family-related issues and provided some expedient feedback.

3.2 Form and layout of the product

It was a long process to come up with the name to our brochure. Our hopes were to end up with a topic that would be thought-provoking, interesting and characterize the contents of our brochure. During a workshop held with Horsma and Karvinen, we had a vivid discussion over several topic possibilities. Horsma emphasized that the topic should be somehow related to the social services and eventually Karvinen and Horsma

proposed to name the brochure, “Lupa olla oma itsensä” (eng. “Permitted to be myself”). However, we later needed to change it and settled with “Moninaisuus mielessä” that also manages to characterize our brochure in the right way and hopefully appeal to the readers senses.

We got the idea of including some kind of reflection exercises and information boxes, because several of the other source materials had same kind of reflection sections in them. For example we found the Moninaisuus mielessä-brochure a good model for the format of the guide, but we intended to make a better layout for our guide. Other inspiration came from the different literature that we also used for theoretical background such as Bildjuschkin and Ruuhilahti (2010); Vilkka (2010), Jämsä (2008), Lehtonen & al (1997) and Kurri (2011, p.221).

We chose to make the product in the format of the brochure since this was what the Seta’s request was. We aimed to design the product so that it would be accessible and user-friendly form information for the target group. When planning the form and layout of the product we took some inspiration from another Seta brochure called “Moninaisuus mahtuu kouluun” (“there is space for diversity in school”, freely translated) (Seta 2012c) because its’ size, depth and shape serves our purposes quite well. From all the other brochures published by Seta ry, that was the one that was closest to ours in its subject and target group.

Moninaisuus mielessä! is a 36 page brochure. Each page spread of the brochure includes the main text, some pages have information boxes and most sections end with a to-do assignment or reflection exercise that is in direct relation to the topic discussed in that section.

We were assigned to use a limited amount of color in our brochure and to focus on colors that are not too hard to recognize and easily distinguishable. Therefore, we chose to use two main colors, purple and orange. Orange color was used as a background color for the information and exercise boxes. We found that orange would also relate nicely to our school’s Metropolia’s theme. Those words emphasized in the term’s descriptions were highlighted in purple color. The third chosen color was for the quotations in our text and they are in dark red.

One major challenge in writing the brochure was the use of sources and referencing. This was a very prominent issue since we definitely wanted to work in an ethically and academically sustainable manner and do not steal anybody else's work, plagiarize or claim it as our own. Furthermore, also Metropolia's guidelines about citations are very definite - and understandably so, as on top of good academical manner the students also need to show their own knowledge base as well as show which part of their arguments are their own and show how they base their thinking on a wide previous theoretical basis and knowledge. Also our final project supervisor Mervi Nyman clarified that it is important to show how the text has been produced - whether it has been referred, taken from somewhere or constructed through our own thinking.

Naturally we would not have been able to create a good quality product by not checking the validity of our own tacit knowledge base and the ideas of what should be included in the guide given to us by Seta representatives and contacts, through getting to know a wide amount of literature as well as gathering information from various sources. However, due to the nature of the product it also was extremely important that the information would be presented in as simple form as possible, without including excess citations in the kind of information which actually would represent a level of common knowledge and collected ideas of the experts of the GLBTIQ issues - for example people, who work in GLBTIQ organizations around the world. We discussed this dilemma in the developmental meeting and Marita Karvinen said that there should not be in-text citations in the brochure, since the form of a brochure is supposed to offer the information in as easily accessible and compact form as possible.

As the product is created for the use of Seta ry and we give the full ownership rights of the completed product to Seta, we then made the choice to follow Seta representative's guidelines in the creation of the product. Therefore we felt quite safe in using all the information that had the ownership of Seta ry, whilst always getting the approval and confirmation for its usage from our contact people. For example, we modified and updated the vocabulary in the end of the brochure from the vocabulary that Karvinen sent us (Seta ry, 2012d). Furthermore, the section of the Finnish GLBTIQ history we included in the guide was only slightly modified from the version which is available in the internet page of Seta (Seta ry, 2012b).

Due to the fact that along the process Seta representatives checked, made the needed requests for fixing the details and finally approved every piece of the text of the product, we felt that this gives a different background than if it would be completely our own work as students; it can therefore be argued that the presented information represent Seta's current viewpoints on the issues and a level of common knowledge and collected ideas of the experts of the GLBTIQ issues. The final form of the brochure is based on the ideas and wishes of Seta representatives and feedback givers of what should be included in the brochure, a lot of information that we deliver with our own words and expressions based on our own understanding and the familiarization with a numerable amount of sources. While formatting the brochure, we took a lot of care to check that every piece of information that we collected and sorted to be included in the brochure could be classified as something that is not too unique and could be found in numerable different sources. In the few occasions we brought up for example figures from a research, official statement or other information that can be counted as an unique piece of work, we made sure the source was included in the text.

3.3 Gathering the real-life experiences of GLBTIQ people

In the meetings with Seta representatives it had been brought up that it would be a good idea to collect some kind of practical examples and real-life stories in order to illustrate the product, make it more interesting to read and make the issues easier to relate to for the social field workers. It was originally suggested that this kind of story collection could take place for example within our own social networks, but we considered that it would actually be a good idea to also collect the experiences through internet. We agreed that we could design an announcement and that our Seta contacts could then get it to Seta's internet page's news feed and Facebook page, from where we could ourselves share the link in different relevant internet pages and Facebook communities as well as our own networks.

Since the beginning, we were very considerate on the ethics of collecting the stories. Even though this was not a research, we would follow the same principles on for example the confidentiality. All the respondents would be protected by full anonymity, and we would also make sure that even if somebody would disclose e.g. some other detail in their stories which could help to identify them, this would be taken of. Nobody else but us has access to the replies, and we were very careful not to discuss them any-

where where somebody could hear us. All the material distributed to us will also be deleted right after the process is finished.

We attempted to design the request for the stories in a very careful and ethical manner. We tried to describe in a very clear but interesting manner the kind of stories we are looking for, from whom and in which kind of brochure they will be utilized and published. We also included a deadline and our full names and e-mail addresses in it. Furthermore, we wanted to include a notion that we may modify the stories in order to maintain the brochure's readability - in a manner which shows if the story is modified, of course - or in order to protect the respondent's anonymity. The final design published in Seta's internet page can be found as an appendix of this report (Appendix 1).

As discussed, we distributed the link with a short message to the Facebook pages of some over fifteen different GLBTIQ themed communities and organizations, as well as the Suomi24 discussion forum's sections aimed for sexual and gender minorities.

Furthermore, we also distributed the link through social media to our social and friend networks, asked everyone to share the request and while meeting or discussing in the social media, also asked our GLBTIQ friends and acquaintances whether they would have any experiences related to these issues.

In the end the request for stories did not get us many replies or stories. In the beginning, only three people who did not belong to our social networks e-mailed their stories to us. Luckily two of those replies were of a very good quality and gave good examples and insight to the issues. We also got six written good quality replies through our personal contact networks.

There were some things that we were quite critical in the collection of the stories; the representativeness was not very good, since of the good quality replies in this sample included the responses from one 20-something male and seven from about 20 to 30 years old females who were either bisexual or lesbian. We were worried since wanted to make a brochure which would represent the viewpoints of people belonging different groups of sexual orientation, gender and age in order not to present a simplified idea.

However, luckily we got some very good in-depth material and examples even from these stories to make the brochure more vivid. We also checked critically the citations that we chose for the brochure and realized that even if our respondent group was quite small and was not demographically very representative, many of the examples were quite similar viewpoints and issues as some older GLBTIQ people have as well.

Furthermore, we also tried to ask the representatives in Sateenkaariperheety and Yhdenvertainen Vanhuus -project whether they would have some contact persons who would be willing to think if they have any stories to share, in order to get experiences also from people who have families or people who are older. Luckily through the networks we actually finally got some very good quality stories from an older transvestite person as well as a daughter of a trans female, and these stories really helped in broadening the perspective into acceptable level.

Despite unrepresentative amount and demographics of respondents, we feel that the collected material in the end managed to bring a lot of valuable insight and warmth to the guide. A wider representativeness would certainly have been nice - however, as the goal here was not to construct any kind of research but just collect some real-life experiences to illustrate the guide and help the reader identify with the experiences as well as create some kind of an emotional correspondence, we feel that in the end the collected real-life stories still manage to fill the planned goals. We reckon that this has been confirmed also through the feedback we have received, since many people especially appreciated the stories.

In the process of making the brochure, it was interesting to see how smoothly the thematic in the real-life stories actually matched our theoretical framework and the issues and notions that we wanted to bring forth in the guide, most often without us really needing to adapt the text body to somehow match with the quotation - usually the chosen quotations we wanted to include in the text seemed to fit in very easily in the specific parts of the text and form a natural whole, which we felt was a fairly good sign. In the final page of the brochure we have a section where we conclude the manner in which the real-life examples were collected and express our thankfulness for everyone who shared their experiences.

3.4 Cover Illustration

Illustration that we used in our brochure is limited, since we did not have a budget that would have allowed us to search for professional artists. However, during one of the Seta meetings, we were referred to a freelancer artist by a student from Laurea Ammattikorkeakoulu, Linda Korpikoski, who was completing her work placement in Seta. She prompted us to contact her friend Tiina Miettinen and probe whether she would be able to design our brochures front cover.

Soon after the meeting, we were able to start sharing and discussing our different ideas for the cover with Miettinen. We viewed some of Miettinen's previous work that she had done for Seta and Trasek and her employer Museovirasto and therefore, felt confident to rely on her expertise and talent to make our cover.

Communication between Miettinen and us was ongoing for a month during the intense process of making the cover. We were extremely satisfied with Miettinen's cover illustration since the quality was even better than we hoped and expected for. The first version (Appendix 2, Phase 1) was sketched for Miettinen to get a better understanding what we were anticipating her to do. The drawing expresses a fictional situation where one of the service users, a young gay man, confronts a somewhat uptight and conservative looking female worker. However, his relief soon becomes visible when he realizes there is a poster that approves of GLBTIQ people. This original idea was unchanged in our published version of our brochure. Alongside with the visualization, we sent Miettinen a copy from her request of our brochure, as in the form that it appeared during January.

The colorless first pencil version (Appendix 2, Phase 2) drafted by Miettinen required only a few changes that we instructed to be changed. First, the rainbow poster hang up in the wall was marked with the previous form of GLBTIQ abbreviation and therefore, it had to be simply updated to its current form. We noted at this stage that it was important to try to obtain from depicting either the service user or the social service worker too stereotypically. In relation to this, we believed the use of a certificate with a flower hat (compare with 'kukkahattutäiti') which is still present in the first coloured version of the cover illustration (Appendix 2, Phase 3) could be found even slightly offensive instead of humorous. Miettinen pointed out that many social workers have their certifi-

cates in their wall to show the service user that they are qualified workers. This was a valuable argument, but we decided to leave the hat out from the certificate, so that the general image of social workers would be presented respectfully enough.

There were also some minor editing improvements done to the young gay man and another seat was added next to him. This was an important add, since we felt it is essential that in a real-life setting, the social worker has seating places for not only individual service users, but also for families who include two or more parents (for example a lesbian couple who have a co-parenting arrangement with a gay male or a gay couple).

Miettinen expressed some dissatisfaction with the end result of the leaflets that are somewhat visible in the rack near the social workers table, as seen in the final version. Some other notable features that we as a work team later discussed and did some reflection on, were that there is a slight sense of superiority between the social worker and the gay man, since the social worker is seated higher than the service user. The initial setting where the social worker is seated behind her table might also create a feel of distance between the worker and service user. However it should be noted, as also discussed in the text itself, that there is naturally more flexibility in real-life situations to arrange the setting to an open place that promotes a respectful and direct companionship between the worker and service user.

4 Contents of the brochure

In the beginning pages of our brochure, we give a broad overview of the most central terms that can help to understand better the diversity of GLBTIQ individuals. There is also a separate glossary in the end of the brochure which includes some further information on other common terms. The terms discussed in the beginning are followed by a brief section discussing rainbow families. After this, we give an overview on the history of GLBTIQ and furthermore, how the society has become more friendly towards sexual and gender differences. The history-section that follows is an overview of the most significant historical moments for the GLBTIQ community.

After the historical background, our brochure introduces terms that mirror some of the attitudes of professionals in the social field that can disadvantage his or her ability to meet GLBTIQ individuals in a fair and respectful atmosphere. This part also presents the problem of discrimination that a GLBTIQ individual can experience, either knowingly or not. The reader is then given the opportunity to complete a pair-activity and get further information on how and when to bring GLBTIQ issues into discussion with the client.

Due to various feedbacks that we received during the making of the brochure, we added a few chapters discussing the importance of work with relatives and other close members to the GLBTIQ people. Along with this topic, as well as others throughout the brochure, we gathered real life experiences from clients that would identify themselves as a GLBTIQ individual. These stories brought a sense of realism to the issues we were able to include in our brochure.

Following the descriptions of the terms and other background information, the chapters move on to focus on the working phase. Furthermore, these spreads talk about examples of issues that could come to pass in client work and then provides direct tools for the social worker to take into use.

We decided to add a self-reflection exercise as part of the working sections. This task, where the social worker is encouraged to have a better understanding of his or her own thinking, can help to mitigate the effects the workers own possible prejudices can have towards GLBTIQ service users. Tools, that follow the reflection exercise, are given to learn more about diversity friendly working methods.

Before the concluding pages of our brochure, we put some focus on other ways to make the services GLBTIQ welcoming, since first impressions are known to have a lasting impact. Another aspect covered here is the way diversity is taken into consideration in various official forms, such as those provided by Kela. Another section of the brochure also gives an outline on how materials and forms, for example those found in the Internet, could be updated to further GLBTIQ peoples inclusiveness.

Aside of emphasizing the importance of language, the way you present yourself and in the material we make available for the service users, we also added a spread talking

about the need to make the services accessible for all genders. For example unisex bathroom choices are believed to lessen the burden of transgendered people needing to operate in a binary-based society.

The conclusion of the brochure is in the form of a checklist. Our challenge was to make the list a review, not only of the brochure itself, but also as something that would be easy to come back to and reflect on. The brochure concludes on some suggestions for further gathering of information and a list of some other terms that have been other official publications by Seta.

4.1 Diversity of gender, sexual orientation and families

The introduction for our brochure presents the main theme for our guide: why it is important to acknowledge the diversity in social service work. This part was modified several times to match the outline of our project. It serves as an overview for the rest of the brochure.

Our first main information box “From Tolerance to Equality!” is one of Seta’s leading principles. In this discussion we open the viewpoint that instead of tolerance, there should be equality. This was also a argument presented in one of Seta’s materials “Moninaisuus mahtuu kouluun” (Seta, 2012) which states that difference should be seen as an richness, not as something viewed as harmful and abnormal. The following chapter “Social Norms can cover the Existence of Diversity” describes the terms hetero normativity and gender normativity that were discussed in Seta’s “Moninaisuus mahtuu kouluun”, as well as, heterosexism, a term Karvinen instructed us to include.

Then, the two following chapters “The Diversity of Sexual Orientation” and “Gender Diversity” cover the basic terms assassinated with GLBTIQ issues. We believe the presentation of basic terms would be helpful in recognizing the complexity of the different gender groups, sexual orientations and family structures. The information was gathered as a combination from the knowledge we had of the issues ourselves, from Seta’s internet pages and Hanna Vilkkä’s book “Sukupuolen ja Seksuaalisuuden kohtaaminen” (2010, p. 26-29, 40-41, 54-57, 71) Apart of this section, we also added an information box discussing some of the correct usage of terms that social field workers feel often confused about.

We go on to focus on viewing today's different family structures and the special features of rainbow families in chapters "The Diversity of Family Forms" and "Rainbow Families and their Special Features". The information for both chapters was gathered from the book "Sateenkaariperheet ja hyvinvointi" by Juha Jämsä (2008, p. 36-43), who also through his personal feedback helped us format these sections further.

GLBTIQ people have and might face prejudicing and other challenges in our society. These issues are discoursed over the next two chapters "Social Challenges of the GLBTIQ people" and "GLBTIQ History in Finland". The history overview was given to our use by Seta and further information was gathered from "Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen" (Lehtonen, Nissinen, Socada 1997, p. 12-13). We applied some updates to the list and added Pekka Haavisto's presidential run and advancement to the second round as the first openly gay candidate as one of the highlights from 2012.

In the chapter "Facing Discrimination and Prejudices" we define discrimination, the unequal treatment that is allocated on a human being due to their race, age or sex and prejudices, a person who associates baseless negative thoughts or hostility against another being (Lehtonen 2006, p. 30-32). We also cover the six different terms that are more commonly used when discussing GLBTIQ issues: homophobia, bifobia and trans-fobia, internalized homophobia and minority stress. Internalized homophobia was a new term for us and it was introduced by Seta's Marita Karvinen, who also stressed the need to include it among the other terms. This section was included to emphasize the reality of what challenges some GLBTIQ individuals might face and come across in our society and express the need for workers to have skills to be able to offer them the support they need.

Individuals who encounter discrimination and prejudices are more vulnerable compared to general population and this point is emphasized in a quotation by a transvestite male that was included in this section. Those who have not come out as GLBTIQ might feel extra stress and anxiety over the possibility that they would be ousted without their own approval. It is the responsibility of the social service professional to make sure they do not accidentally "out" their client to their clients networks. (Lydén 2007, p. 29).

We emphasize in the conclusion of this chapter that the enhancement of the client's self-esteem should be one of the main focuses especially in youth work, in order to improve the client's future wellbeing. (Huldén 2008, p. 251-252) The social worker has a significant obligation not to imperceptibly accept and strengthen their client's negative feelings about themselves.

4.2 GLBTIQ-sensitive working approach

In the chapter "Do we make assumptions of the clients too easily?" we continue to discuss "Heteronormativeness", a term that is used to describe the structures of our society and culture that do not recognize homosexual people and therefore, might treat them unfairly (Jämsä 2008, p. 32). This section tries to explore in what ways social service workers might intentionally or unintentionally create an atmosphere where the client is afraid to express their own true identity or discuss their other personal matters. These situations are not in any way an ideal place to be, since the worker might not get a full understanding of their client's background and therefore, will not be able to provide their client with the right support. (Juvonen 1997, p.16)

A brief discussion in this section is also on the hetero normative understanding of the family structure. Hetero normative thinking believes in the existence of only one family type that consists of a mother and a father, two persons from the opposite sexes (Juvonen 1997, p. 28-29). However, as is discussed previously in chapter The Diversity of Family Forms, our society consists of various other forms of families as well.

The task to do for this section was designed to give some better understanding of the professionals own possible hetero normative attitudes. In the two exercises the worker is asked to set themselves in the shoes of their clients and look at the situation from their viewpoint.

After the reader is made more familiar with the diversity of sexual orientation and gender diversity, we argue about when the orientation or gender of our client should be taken into account in the services. We decided to start this chapter with the exercise, since it is more convenient that the worker would think by themselves about the nature of their own work, before we present our proposals for improving it.

We find that an authentic encounter with the service user creates an accepting atmosphere, where the worker doesn't try to overanalyze one's situation, but looks for solutions that are based on the client's story. It is important to remember that most GLBTIQ clients do not access services due to issues related to their sexual orientation or that they would be likely to find their sexual orientation problematic, whereas the person's experience of a his or her gender may be or not be related in the need of the service. (Karvinen 2012, PPT). However, if the worker discovers that the client feels they are not satisfied with their own selves, due to for example, being a male or female, gay or transsexual, it is essential that in these situations, the worker would be open to discuss these feelings and provide the support needed for the client.

If the worker does not respond accordingly or note the need for the possibility of going through the issues with the client, there is a bigger risk that the individual might become depressed, have a lack of self-respect and in more serious cases, become more vulnerable to suffering mental health issues and struggles with alcohol and drug abuse. (Nissinen 1997, p.176-178)

It is more common for the social service worker to work with the families, relatives and friends than GLBTIQ individuals themselves, as was first pointed out by Sexpo's Jussi Nissinen in his feedback to us in January. In the following two chapters, we explore the possible cases that could come across in work with various age-groups. The first part "Different Structures of Family and Friend Networks" we discuss how the family and other close people can respond to the "coming-out" phase of a person they are very close to. For some GLBTIQ people, the family ties grow stronger once they officially "come-out" and for others, it might result in a serious crisis or at least some minor challenges to overcome. (Vilkkä 2010, 65-68)

Secondly, in the following chapter "Supporting the Network of a GLBTIQ-person", we take a look on a setting that could occur in anyone's early childhood. Our propose is to point-out that due to our societies rather hetero normative expectations, we might not have the willingness to see beyond the roles that we believe male and female should display. This would come across for example, if our son told us he wished to play with dolls instead of cars or our daughter felt she wanted to be acknowledged as a boy.

Finally, we move onto discussing a relationship where the other participant learns that their long-time boyfriend would rather identify as a female or bisexual. Furthermore, we

argue strongly that the workers own prejudices should not dictate the end result when making decisions for GLBTIQ families. In conflicting situations, the professional should aim to find solutions benefitting all partakers and if any children are involved, the end result should similarly maintain the interests of his or her wellbeing.

The term “coming out” is used to portray a process through which a GLBTIQ individual becomes aware of their sexual or gender orientation and makes it a persistent and discernible part of their personal and social lives. (Mallon 1998, p. 247) The “Do I dare to tell...?” chapter explains the serious effects of “outing” a client and gives some simple tools for the professional on what she or he can do to create an atmosphere that makes it possible for coming out.

The “Outing” of the client to their closest network, when they do not know of someone’s true identity, can have serious consequences on the individuals capability of continuing to live their everyday life as a part of their community, in the services or in group homes, and we chose to discuss these concerns in the chapter in more detail. Citing several sources, Wickman raises the issue that the gay and lesbian elderly peoples fear of negative responses such as discrimination, stigmatization and harassment from the other elderly people probably is not far-fetched, since several researches have indicated that often the negative attitudes towards sexual minorities and their rights seem to be more common among the older people (Nuland 2009, Anderssen & Slotten 2008, Jaakkola 2001 cited in Wickman 2010, p. 67). Outing could also place the individual in harm of becoming a victim for domestic violence. (Pakkanen 2008, p.302-303)

We propose that the professional should grant their client the right to be themselves. Also, once the worker is aware that their client is GLBTIQ, it is important not to over-emphasize the client’s sexual orientation and gender or expect them to be an expert of all GLBTIQ related topics. We also continue to stress that the information shared in the client meetings need to stay confidential. Of course the confidentiality rules would not apply to situations where legally the social service worker is expected to file a report on. Finally, we conclude on covering the term “idealization” in a brief discussion. Marita Karvinen asked us to bring up this thought as part of this chapter.

As in everyday conversations, if the worker seems unaccepting, belittling and impersonal to the client, they might not feel comfortable to be upfront on discussing very per-

sonal matters with the professional. Therefore, completing a personal reflection on our own thoughts about GLBTIQ topics and people and how our values might have affected the ways in which we think, helps us to understand our own thinking better. A valuable viewpoint for social field workers and client work can be found from Bildjusckin's and Ruuhilahti's work; according to them, everybody should sometimes reflect on their own background and thoughts about sexuality, gender and relationships since making one's assumptions visible helps to understand why people see the world in different ways (Bildjusckin & Ruuhilahti 2010, p.7).

The reflection exercise is rather straight forward, but is not meant to judge the workers thoughts on GLBTIQ issues, but to make them discover what they are. The exercise starts off by asking what the worker would consider as "normal" sexuality and gender. Then there is an opportunity to think whether the worker would relate to any of the common reconciles, such as pathological, humanistic, and morally disapproving thinking or those based on developmental psychology (Vilka 2010, p. 160). We also ask the worker to think about their own upbringing and furthermore, how much have the views of those the worker cares about, affect the way in which they view the outside world? After the professional has gotten a clearer picture on their own beliefs and values, the latter part of the reflection questions focus on trying to recognize how our thinking comes across in the working life settings. The concluding questions try to perceive does the social services professional let their possible critical and conservative thinking affect the way in which they receive the GLBTIQ clients.

In his 2008 handbook for working with rainbow families and their children "Saateenkaariperheet ja hyvinvointi" Juha Jämsä introduces a special term he labels as "Expecting Diversity" (suom. Moninaisuuden oletaminen). We start by defining more in detail what is meant with this term. According to Jämsä, expecting diversity can overcome the hetero normative thinking and gender norms and resolve the disadvantages that they could bring. The solutions Jämsä offers gave a base for the three following starting points stated in our brochure. First, the professional is expected to start actively acknowledging the fact, that you cannot know anything about your clients beforehand or make generalizations of them. Secondly, the service user is the only one who can truly be an expert of their own current life situations, as well as the previous experiences they have overcome. Thirdly, social service workers are allowed to be "dumb". Ask-

ing the client directly about anything we do not comprehend, lessen the risk of us making wrong assumptions of the service users.

There is also a reflection exercise that concludes this section. Here we describe a fictional case involving a mother called Sanna and her two small children. The purpose is to reflect on whether the worker would instantly make assumptions on the sexual orientation of Sanna and then, furthermore, of all their real-life clients.

Then, in the “GLBTIQ Sensitive Interaction” chapter we share some unassuming ideas and accurate terms on what language the professional should prefer to use and what kind of role nonverbal communication plays in the services.

4.3 Services which support and give space for diversity

Although most of the focus in social work is done with the client and their families, in the last part of the brochure, we noted the need to pay some attention to the surroundings of where clients are met. Many times discussions are held outside the workplace, but there comes times when they will be done at the public offices. Therefore, we proclaim there is a need to make these areas welcoming for all GLBTIQ individuals and their families.

In the chapter “Giving Space for Diversity and Supporting Diversity in the Services and Forms” we discuss ways how the professional can enhance the visual side of their workrooms, as well as, it was our purpose to demonstrate in our front cover how the professional could visually support her or his belief of diversity. For example placing GLBTIQ themed posters or other material in the workroom and waiting rooms shows appreciation of these individuals (Flynn 2008, p. 355). Also, there is a following section mentioning official forms and other public documents which are particularly filled by clients and furthermore, how they should permit free choice options in sections related to for example filling out information on ones gender and family structures.

Aside of the spoken and visual side of promoting diversity in social services, a social service utility should develop the physical accessibility of the toilette areas. “Making your Services Physically and Socially Accessible” chapter argues that the client’s own right to determine their own gender is not respected if the individual cannot have an

option to use a unisex restroom. As a conclusion, we suggest that services should opt-out from the separate female and male restrooms and prefer those accessible for both sexes.

Furthermore, the last section also briefly covers the professionals working with families and how they should provide enough seats in the meeting rooms, since families of GLBTIQ families are not always limited to only two people, as discussed previously in “The Diversity of Family Forms”-chapter.

The final chapter “Developing GLBTIQ sensitivity in your Workplace” focuses on sharing some improvement ideas intended to be instantiated at any social service workplace. We believe the professionals own input can help to build up more exclusive GLBTIQ sensitive workplaces. We propose that GLBTIQ related themes should be brought up in the developmental discussions and by using different reflective-exercises, such as those in our brochure, and in the outlining of the values and the principles of the services operation. Gathering feedback and offering continues training to the workers on the GLBTIQ themes also helps to widen their understanding.

4.4 Reflection list and additional information

We conclude the brochure by bringing together all the main topics covered in the sections on a nine point checklist. It was essential to gather a comprehensive list that includes the most essential arguments stated throughout the brochure and gives the reader an opportunity to reflect on the information. We decided to leave out the numbering of the checklist, since we intended to address the points in no particular order of importance.

The brochure concludes on listing some of the more known companies and groups working to promote the rights and well-being of GLBTIQ-people in Finland and offering further reading ideas, followed by a more in depth vocabulary on the main terms. The vocabulary was modified and updated by us from the term listing that Karvinen originally sent us (Setälä, 2012d).

5 Assessment

During the working process, we continuously and critically assessed the product and worked on the basis of both a wide variety of theoretical background and literature as well as relied on our own knowledge and understanding of the issues as well as the expertise of our working life partners. We also asked for some feedback about the finalized brochure from the workers of Seta, Heseta and Salla-Maija Hakola (Yhdenvertainen vanhuus –project) as well the target group of the brochure – professionals who work in the social field.

5.1 Self-assessment

We are very satisfied with the outcome of our brochure. It offers a wide range of information on the GLBTIQ terms and goes into a lot of depth explaining them to the reader. We managed to acquire a cover illustration that demonstrates accurately the theme of our brochure as well as is of a very good quality, humorous and colorful and therefore is likely to arise the target group's attention and interest. The tools and tips we offer for the social service professional cover, in great detail, the areas Seta and we hoped to discuss in the brochure. We were also pleased that the stories we received from GLBTIQ individuals were fitting enough to add as part of the chapters. Also, we find that our choice to include some exercises and reflection activities comported with the form of the brochure, since they give the professional some time to reflect their own experiences and knowledge to the information we are providing.

The feedback that was frequently received from the working life helped us shape the contents of the brochure. Our main focus was to implement the ideas that Seta had for the brochure. Therefore, it is unfortunate that during the working seminars, our process had not yet advanced to the level that we could have been able to utilize the optimum support from our teachers. However, the feedback and ideas offered by our teachers on the importance of gathering source materials and including the empowerment point of view in our brochure were helpful points and taken in consideration throughout our process.

Vilkka and Airaksinen note that when making a functional thesis in co-operation with working life, there is a risk that the project and the amount of work can often grow larg-

er than original goals and study credits would have demanded. However, they also note that in order to maximize the student's own professional growth and the enhancement of personal career plans and employment it sometimes is needed to commit in a greater scale of work load than the study credits would allocate (Vilkkä & Airaksinen, 18). We can draw similarities to our own project from this notion. Despite aiming to set the goals and workload of the product to match the study credits allocated for the execution of the final project, there were some improvements to do during the process which increased the workload and our overall working hours grew quite substantial.

However, our primary motivation was that the brochure would be of such a high quality that Seta would be able to utilize it as its' educational material as planned and that the readers would find it genuinely useful. Despite some of our personal shortcomings in a successful time and task management, we were also very motivated about the project and felt that it was an extraordinary chance to increase our expertise on these issues - and especially for Eerola there was also a wish to possibly gain some experience in cooperation with Seta and get acquainted with the organization since she feels this might be one of the most prospective and inspirational option for future employment.

Overall, we are very satisfied with both the product and also think we were successful in the planning and prosecution of the process. We functioned in a professional and ethical way. As for space for development, if we would do a similar project again, we would maybe aim to plan the timetable goals a bit more precisely and try to plan the process as a whole in a more structured manner. Also, a challenge was that we originally were told that it is mainly the contents and text of the guide which we will be accomplishing. This is why we aimed to create for example the themes and amount of text so that the layout would be interestingly presented, clear and coherent – however, we expected that in the end we would have had a chance to transfer the contents to some more professional layout program than Windows Office Word and plan the layout more precisely with for example Eliisa Alatalo, who takes care of e.g. Seta's output such as brochures and internet page. However, we received many good tips and advice from Alatalo which we followed, but then finally did not work on the layout together more extensively. We did our best but felt that there could still have been some improvement in the very similar issues as Anders Huldén later announced (see the following chapter), such as the clearer layout and better hierarchy of the titles.

5.2 Feedback from Seta representatives and other experts of GLBTIQ issues

The whole process of designing the product had been very co-operational and we received quite a lot of instant feedback already in the working phase from our working-life partners in Seta and their contacts. This contributed greatly to the development of the product, such as adding, modifying and correcting the terms and other information. However, in the end we also requested for some separate feedback of the final product.

During January, while the product was in a fairly good shape but still not completely ready, due to Seta's educational designer Marita Karvinen's idea we requested for some feedback from Jussi Nissinen, the Executive director at Sexpo-foundation, and Juha Kilpiä (Nektari ry, Aktuaali oy). They both are long-term experts in the diversity of sexual orientation and gender field and Nissinen's name was very familiar to us also due to the fact that he had participated in the writing of a lot of Finnish literature of these themes that we utilized as our background reading, so we felt very honored to get feedback from them.

Kilpiä only gave us feedback of the parts we had especially requested it for as most urgent. These included the themes about in which situations sexual orientation and gender matter in social services, as well as the memory list about meeting diversity ("Milloin seksuaalisella suuntautumisella ja sukupuoliella on merkitystä palveluissa?" p.15-16 and "Moninaisuutta huomioivan kohtaamisen muistilista", p.30). He noted that he did not really have any comments or ideas for improvement for the first section, but for the latter section he came up with some very good remarks, all of which we utilized in the brochure either in this section or somewhere else. For example, in one part we argue that it is essential to remember the importance of confidentiality, including remembering that even if the client discloses their sexual orientation or gender issues to the worker, their family may not be aware of it. Here Kilpiä remarked that it is important to remember to function in a confidential manner towards a young person even in e.g. situations when one has to make a child protection report. We took notice of this and included the viewpoint in a suitable section of the brochure. Furthermore, Kilpiä also concluded that he considered this list "excellent" ("mainio").

Nissinen familiarized himself with the product more extensively. As developmental feedback, he requested that we should add a perspective of taking into consideration also the family members of GLBTIQ people - a chapter that we had actually been planning originally but had then disregarded. Nissinen noted that as the social service users there are more GLBTIQ people's family members - such as parents, partners, siblings or children - than actual GLBTIQ people, and that some of them may be confused or have difficult feelings about their family member's identity. As we pondered Nissinen's feedback, we inherently decided to follow his advice and bring the original theme back to the product and develop its' content further. This approach was also deemed important to include in the guide by our supervisor Mervi Nyman. Furthermore, Nissinen also gave us some intensely encouraging feedback. According to our free translation, in his e-mail he concluded that "your brochure appears already now of even surprisingly good quality = the thinking is coherent, the text is fluent, good Finnish, terminology carefully considered, good reflection exercises and the basic approach is warm." ... "VERY GOOD job!" (A free translation from Nissinen 2013)

Aaro Horsma (HeSeta) also told us we have been doing good work and the brochure will be very useful for them, as well as Marita Karvinen (Seta ry) said that they definitely will be able to utilize the product. We also requested for some further feedback about the finalized product from Salla-Maija Hakola (the coordinator of the pioneering "equal opportunities in the old age" project in Finland, Yhdenvertainen Vanhuus -project) and Anders Huldén (Seta ry).

Hakola assessed the brochure as a very good material, which could definitely be handed out to the personnel in the elderly care facilities in the training settings. She furthermore appreciated that for a professional who is not going to read a whole book about the issue, the brochure format would in many situations be a lot more accessible when wishing to know about "the small practical deeds", in comparison to the material by Irni and Wickman which is the current main material in the Yhdenvertainen Vanhuus - project. Hakola thought that it would have been good if it would have been addressed to the health care field as well though, as she reckoned it is the very same material actually which the health care field professionals should be aware of. However, this was something we had been thinking in the early stages of designing the brochure, but Marita Karvinen had thought that even if the material is something that also the workers in health care sector can and may be recommended to read, limiting the named target

audience of workers in the social field in the title would be better since this is our field of study. Also, this way we did not have to broaden the scope by including specific information about health care sector and e.g. replacing some of the social work examples with examples from the health care sector.

Furthermore, Hakola considered the brochure build in a client-centered way and bring forth many different aspects of the issues. According to Hakola, the brochure could help to stimulate the own reflection in the workers, but was still crafted in quite a constructive and sensitive manner, without questioning or criticizing the professionals but presenting the information as complementary education. Hakola said that product would serve well also the people who do not have a good previous knowledge of GLBTIQ issues.

Huldén humorously described the product simply even as "a treasure, as a whole" (a free translation). He supported this statement by concluding that the exercises and real-life examples open up the issues well. However, in the final phase Huldén had not participated in the developmental process as actively as in the beginning, and in his feedback he also shared some viewpoints about the form of the brochure. The issues Huldén raised up were quite similar to the ones we ourselves were not completely satisfied with in the formatting of the brochure; some more finalizing touches and condensation would have been a good idea, as well as giving more attention to the structure such as the hierarchy of the titles and thereby making it easier to get a better impression of the different sections and contents with a quick look.

5.3 Feedback from the professionals in the social field

Our first plan to receive some feedback from the product from its' actual target group was to try to get feedback from the people who actually picked up the brochure from the Seta's stand in the social services conference (Sosiaalialan asiantuntijapäivät 13–14.3.2013, Helsinki) where the brochures were handed out for the first time. Therefore we included a feedback request sheet between every brochure. We designed the feedback sheet carefully and thought that requesting some short feedback by e-mail would be the most convenient option for the respondents. However, even though some interest in the theme must have existed since all 25 copies had been taken during the conference, unfortunately we did not get any responses to our feedback request.

We recognize that receiving feedback from professionals who are not personally acquainted with us and therefore unbiased would have been the best option. As we did not manage to get feedback through the feedback sheet however, we opted to turn to our social networks and asked the friends and acquaintances working in the social field to read the product and give their opinions (as objectively as possible!) on whether they found it useful.

We managed to get feedback from the brochure from five people who work in the social services field. Four females aged 24, 28, 30 and 37, all bachelors of social services (or soon to be) and from Helsinki, commented on the brochure. Two of them were our own previous classmates, one has completed her degree and works with disabled people, and one is currently on her final placement in an elderly care facility as an activity facilitator. The females aged 30 and 37 are soon graduating from Metropolia as adult students and were not previously acquainted to us. Both have long-term work experiences, one with children, youth and disabled children and youth (10 years of experience), and the other described her 15-year work experience as "many different fields of social work and different service user groups as a practical nurse". We also got feedback from one male, aged 24, who works as a practical nurse with autistic people in a rehabilitation and skills training centre and who also did not a previous acquaintanceship with us and could therefore objective. The feedback we received was very motivational. All the feedback givers said that they had liked the product and found it useful. Here is the feedback on an individual basis as freely translated by us.

Female, 24, especially appreciated the substantial amount of information, the layout, the reflection boxes and citations. However, despite the memory list in the end of the brochure with which we attempted to summarize the information, she felt it would have been good to add some more summarization or conclusions. Female, 28, said that she too especially liked the reflections and exercises and that they help to internalize the things well, and also named the terminologies and vocabulary as useful. She felt that the product as a whole was extremely well-done. She felt that there was a lot of information which was good - however, at the same time she also pondered whether the product was also slightly heavy to read due to the large amount of information that was presented.

The females we were not acquainted with previously also appreciated the product very much. The female aged 37 told us that actually she lives in a rainbow family herself, and they have never faced inappropriate treatment in the services, but felt that it is an important issue and that the product was very well-made and that it would be good to get this product into wider use. She especially liked the broad viewpoint of the brochure and the message that we are all diverse in some ways. The female aged 30 concluded that the product was very useful to her; according to her, "often in working life we claim to meet different people openly - however, on the background there may be some prejudices or lack of information. This is why it can be challenging to meet the client. We are open, but cannot show it in the right way and the client can get a wrong impression from the professional. Your guide support's the workers professional growth and fixes the wrong information. Vocabulary and terms are important, I don't remember all the terms either and I think it would be good to know them in order to know what the issue is we are talking about. I especially considered important the exercises which definitely challenge the worker ponder about their own values and morals while meeting diversity. The guide was not too long either, but concise and multidimensional. It also took into account the viewpoint of families. I could recommend this warmly in my working community and I believe that it could be used as e.g. a part of a developmental training day." (a free translation of her e-mail feedback).

The male (24) said he personally considered that this information was fairly familiar to him, but considered it very good that somebody made "a good package like this". He thought that the reflectional exercises were good for different-aged professionals and why not for himself too to check his attitudes. He too especially liked the real-life citations and said that he'd like to read them a lot.

Conclusions

During our final project process we have produced a guide in co-operation with Seta ry for the use of social services professionals that gives information on the diversity of sexual orientation and how to adapt a more GLBTIQ-sensitive working approach. Meeting GLBTIQ individuals and their families should be done within an empowering atmosphere, where the right to be yourself is respected and the interaction can be done in a dialogical manner. The brochure also discussed tools on how social services can

be made more GLBTIQ sensitive and how social service professionals can avoid using hetero and gender normative language.

We feel that we managed to successfully implement the aims of Seta ry throughout our process. Getting a chance to co-operate with Seta ry and gain experience of making this kind of product was very interesting and rewarding. Co-operation was functional and helped to keep up our motivation as well as helped us to continuously strive for the objectives. We did have some problems in the process, for example in managing our timetable and work planning, as well as collecting some material for the brochure. In the beginning, we did not manage to collect real life experiences from as diverse target group as we would have wished for and we faced some difficulties in finding a co-operation partner to illustrate the guide. However, in the end we managed to get a fairly good representation of stories which illustrated the product well and through a contact in Seta managed to get into contact with Tiina Miettinen who created a cover illustration for the product.

During this process we learned about issues that we were not excessively aware of before and even felt that we reached a certain level of expertise on these subjects - a level of GLBTIQ cultural competence and sensitive working approach that we think should be promoted among the social field workers and which we sought to promote through the creation of this product.

We received positive feedback of the product from the Seta representatives, who will be utilizing the product in for example their training purposes. When we asked for feedback from the workers in the social services field, the respondents felt that the brochure is very broad and gives a lot of information. Especially the real-life stories which were used to illustrate the guide as well as exercises and reflection activities were considered interesting and useful. However, some feedback givers also pointed out that due to the product's extensiveness, it was slightly heavy to read. Moreover, as noted after the product was finalized, there could have been some improvements done on the layout of the product.

As mentioned previously, the product has already been handed out in the Seta's stand in the social services conference in Helsinki (Sosiaalialan asiantuntijapäivät 13–14.3.2013). We came to the agreement with Marita Karvinen that we would print the

first 25 copies of the brochure and invoice the expenses from Seta ry, and delivered to brochures to Seta ry premises. All the 25 copies were taken during the event, so apparently the outer form and subject of the product managed to raise some interest among the professionals who participated in the event.

According to Karvinen, currently the plan is that the Seta and Heseta workers can print larger amounts of the brochure to distribute if they have for example training appointments with workers of the social field or some event where it would be beneficial to have this kind of material available. However, with Seta representatives we have also discussed the options of having a larger amount of copies manufactured in a printing office and this may be done in the near future, depending on Seta's current budgeting. Furthermore, we have been told that the public version of the guide will also be added to the materials section in Seta ry's internet page. Eerola is currently on her final placement in Seta ry, so despite the finalization of our actual final project process in her work placement she may be able to further participate in the promotion of the product. It could be a good idea for example to promote and make the product available also in some work places or schools or in internet pages such as sosiaaliportti.fi. Also the project coordinator Salla-Maija Hakonen pondered that in the project about equal opportunities for the elderly, the brochure could maybe be utilized as such in the educational activities and even support the planning of a training material specifically aimed at healthcare and social service workers working in elderly care.

References

Adams, R. (2008) *Empowerment, participation and social work*. 4th ed. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Act on Equality between Women and Men (609/1986) Unofficial translation by Ministry of Social Affairs and Health, Finland. Amendments up to 488/2011 included. <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1986/en19860609.pdf>> Read 14.3.2013.

Bildjuschkin, K. and Ruuhilahti, S. (2010) *Puhutaan seksuaalisuudesta. Ammatillisia kohtaantumisia sosiaali- ja hoitotyössä*. Helsinki: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa / Kirjapaja.

Flynn, B. (2008) LGBT Communities and Health Care. In G. P. Mallon (ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 2nd ed. New York: Routledge.

Huldén, A. (2008) *Nuorisotyö*. In J. Jämsä (ed.) *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsi- ja kirjasto lasten ja perheiden kanssa työskenteleville*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Irni, S. and Wickman, J. (2010) *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, vanhemmen ja palvelutarpeet*. SETA-julkaisuja 20.

Juvonen, T. (1997) *Normatiivisen hyvät harhat*. In J. Lehtonen, J. Nissinen and M. Socaada (eds.) *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Helsinki: Edita.

Karvinen, M. (2012) *Sateenkaariperheiden, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ammatillinen kohtaaminen* [PowerPoint slides]. Retrieved from Marita Karvinen.

Kilpiä, J. (2013) Feedback to us about the product by e-mail in 11.1.2013.

Kuosmanen, P. and Jämsä, J. (2007) *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Helsinki: Edita Prima Oy.

Kurri, K. (2011) *Terapeuttien hämmennys homo-, lesbo-, bi- ja transparien kanssa*. In Tuovinen et al (eds) *Saanko olla totta?* Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Laitinen, M. and Kemppainen, T. (2010) *Asiakkaan arvokas kohtaaminen*. In M. Laitinen and A. Pohjola (eds) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Laitinen, M. and Pohjola, A. (2010) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Lehtonen, J., Nissinen, J. and Socada, M. (eds.) (1997) *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Helsinki: Edita.

Lehtonen, J. (2006) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa. Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi*. ESR tutkimukset ja selvitykset 8/06. Helsinki: Työministeriö.

Lydén, H. (2007) *“Vedettiin viinaa ihan homona!” Ei-heterot ja sukupuolen monimuotoisuus päihdepalveluissa*. A brochure. Helsinki: Messiin-projekti.

Mallon, G. (2008) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. (2nd ed.) New York: Routledge.

McVinney, D. *Social Work Practice with Gay Couples*. (2008) In G. P. Mallon (ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 2nd ed. New York: Routledge.

Moninaisuus mielessä! -brochure project meeting discussions. (Between January 2012 and March 2013.) We held several meetings with Seta ry and Heseta ry representatives. The participants in one or more meetings included but were not limited to Marita Karvinen (Seta ry), Anders Huldén (Seta ry), Aaro Horsma (Heseta ry), Eliisa Alatalo (Seta ry), Katja Rajaniemi (Heseta ry), Salla-Maija Hakola (Yhdenvertainen Vanhuus - project) and Linda Korpikoski (A work placement student in Seta ry).

Nissinen, J. (1997) *Päihdeongelmien jäsentäminen ja hoitaminen*. In J. Lehtonen, J. Nissinen and M. Socada (eds.) (1997) *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*. Helsinki: Edita.

Nissinen, J. (2011) *Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen*. In Tuovinen et al (eds.) *Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Nissinen, J. (2013) Feedback to us about the product by e-mail in 10.1.2013.

Non-Discrimination Act (21/2004) Unofficial translation of the Yhdenvertaisuuslaki (21/2004) by the Ministry of Employment and the Economy, Finland, January 2010. Internet document. <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2004/en20040021.pdf>> Read 14.3.2013.

Pakkanen, J. (2008) *Parisuhdeväkivalta*. In J. Jämsä (ed.) *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pohjola, A. (2010) *Asiakas sosiaalityön subjektina*. In M. Laitinen and A. Pohjola (eds) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Seta ry (2012a) *Lhbt-sanasto*. Internet document. <<http://seta.fi/index.php?k=17509>> Read 18.1.2012.

Seta ry (2012b) *Merkkipaaluja. Suomalaista LHBT-historiaa pähkinänkuoressa*. Internet document. <<http://seta.fi/index.php?k=16474>> Read in 10.9.2012.

Seta ry (2012c) *Moninaisuus mahtuu kouluun*. A brochure. 2nd ed. Helsinki: Seta ry.

Seta ry (2012d) *Sanastoa*. A vocabulary of the diversity of sexual orientation and gender used in the Seta ry trainer education. An unpublished word document distributed to us by e-mail by Seta's educational designer Marita Karvinen in 16.10.2012.

Seta ry (2012e) *Seta ry*. Internet document. <<http://www.seta.fi/jarjesto>> Read in 20.8.2012.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, ammattieettinen lautakunta (2005) *Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Helsinki: Talentia.

Tasa-arvovaltuutetun toimisto (2012) *Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta*. Tasa-arvojulkaisu 2012:1. Internet document.

<http://www.tasa-arvo.fi/c/document_library/get_file?folderId=243322&name=DLFE-19023.pdf> Read in 20.10.2012.

Vilka, H. and Airaksinen, T. (2003) *Toiminnallinen opinnäytetyö*. Jyväskylä: Tammi.

Vilka, H. (2010) *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Virtanen, P., Suoheimo, M., Lamminmäki, S., Ahonen, P. and Suokas, M. (2011) *Matkaopas asiakaslähtöisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämiseen*. Tekesin katsaus 281/2011. Helsinki: Tekes.

Wickman, J. (2010) *Seksuaalivähemmistöt*. In S. Irni and J. Wickman: *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, vanheminen ja palvelutarpeet*. SETA-julkaisu 20.

Appendix 1: The request for real-life stories published in Seta's internet page

Hei!

Etsimme seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä kokemuksia sosiaalialan työntekijöiden kohtaamisesta elävöittämään Setan uutta sosiaalialan ammattilaisille suunnattua esitettä. Haemme etenkin positiivisia esimerkkejä siitä, kuinka työntekijä on onnistunut kohtaamaan ja huomioimaan sinut tai perheesi, mutta voit myös lähettää kertomuksen, tilanteesta jossa kaikki ei mennyt ihan nappiin.

Haemme kokemuksia palvelunkäyttäjän näkökulmasta - millä tavalla ammattilainen kohtasi ja huomioi mahdolliset seksuaali- tai sukupuoli-identiteettiisi liittyvät erityistarpeesi silloin, kun ne olivat oleellisia palvelun kannalta? Tai kohtasi sinut ja tarpeesi tasavertaisesti ja luontevasti, muiden palvelun käyttäjien tavoin, mikäli tilanne ei erityis-huomiointia vaatinut?

Mitkä seikat työntekijän toiminnassa edesauttoivat tai edesauttavat mielestäsi hyvän asiakaskokemuksen saamista, aitoa kohtaamista, luottamuksen rakentumista sekä tasavertaisen palvelun saamista?

Entä negatiiviset esimerkit - mikäli kohtasitkin ymmärtämättömyyttä, sukupuoleen ja heterouteen liittyvien ennako-olettamuksien haittaamaa kanssakäymistä tai suoranaista syrjintää, millainen tilanne oli ja mitä tällaisessa tilanteessa olisi työntekijä voinut tehdä mielestäsi toisin?

Kokemus voi olla miltä tahansa sosiaalialan sektorilta, esimerkiksi perheiden palveluista, nuorisotyöstä, mielenterveys-, päihde tai muusta tukityöstä, monikulttuurisesta työstä yms.

Lyhyehkön tarinasi voit lähettää meille sähköpostitse osoitteeseen marika.eerola[at]metropolia.fi tai sara.mettala[at]metropolia.fi mieluiten 10.10. mennessä.

Esite julkaistaan vuoden loppupuolella. Esimerkit tulevat esitteisiin nimettöminä, mutta mukana tarinassa olisi hyvä olla määritelmä seksuaalisesta suuntautumisestasi ja sukupuoli-identiteetistasi sekä ikäsi, mikäli ne vaikuttavat tarinan kontekstin ymmärtämiseen. Saatamme myös muokata kertomuksia parantaaksemme esitteen selkeyttä sekä vastaajien anonymiteetin suojelemiseksi.

Suuret kiitokset tarinoistanne!

Ystävällisin terveisin,

Opinnäytetyön tekijät **Miranda Mettälä** ja **Marika Eerola**

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Appendix 2: The cover illustration process

Phase 1.

A draft of the idea by Marika Eerola.

Phase 2.

A sketch by Tiina Miettinen.

Phase 3. Almost there - just add the final touches! Cover art by Tiina Miettinen.

Appendix 3: The brochure

Moninaisuus mielessä! Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden kohtaaminen sosiaalialan työssä

Miranda Mettälä
Marika Eerola

Opinnäytetyö
(2013)

Moninaisuus mielessä!

SEKSUAALISEN SUUNTAUTUMISEN
JA SUKUPUOLEN MONINAISUUDEN
KOHTAAMINEN SOSIAALIALAN TYÖSSÄ

Sisällys

Miksi moninaisuuden huomiointi on tarpeen?	2
Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen!.....	3
Tiukat normit voivat piilottaa tosielämän moninaisuuden	3
Keskeisiä käsitteitä	5
Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus.....	5
Sukupuolen moninaisuus	7
Perhemuotojen moninaisuus	9
Sateenkaariperheiden erityispiirteitä	10
Hlbtqiq-ihmisten erityiset haasteet yhteiskunnassa	11
Hlbtqiq-historiaa Suomessa.....	12
Syrjintää ja ennakkoluuloja voi kohdata monesta suunnasta	13
Teemmekö helposti asiakkaistamme oletuksia?.....	14
Milloin seksuaalisella suuntautumisella ja sukupuolella on merkitystä palveluissa?.....	15
Läheisverkostot voivat rakentua monin tavoin.....	17
Myös hlbtqiq-ihmisen läheiset voivat tarvita tukea	17
”Uskallanko kertoa..?”	19
Ammatillinen itsereflektio	21
Moninaisuutta olettava työote	22
Hlbtqiq-sensitiivinen vuorovaikutus	23
Moninaisuudelle tilaa antava palveluympäristö	25
Moninaisuus näkyviin asiakastiloissa	25
Palveluista tiedottaminen ja lomakkeet	26
Palveluympäristön esteettömyys	27
Fyysinen esteettömyys.....	27
Sosiaalinen esteettömyys.....	28
Hlbtqiq-sensitiivisyyden kehittäminen työyhteisössä.....	29
Moninaisuutta huomioivan kohtaamisen muistilista	30
Lisätietoa ja kirjallisuutta.....	31
Sanasto	32

Marika Eerola ja Miranda Mettälä. Opinnäytetyö (2013), Metropolia Ammattikorkeakoulu.

Yhteistyökumppanit: Marita Karvinen ja Anders Huldén (Seta ry), Aaro Horsma (Heseta ry)

Kannen kuva: Tiina Miettinen

Taitto-avustus: Eliisa Alatalo

Miksi moninaisuuden huomiointi on tarpeen?

Sosiaalialan työn tarkoituksena on tukea ihmisen arkielämää eri keinoin erilaisten ohjaus-, neuvonta-, huolenpito- sekä hoitopalveluiden tuottamisen kautta. Tehtäväalueita ovat muun muassa lastensuojelu, nuorisotyö, mielenterveys- ja päihdetyö sekä vanhustyö ja vammaistyö. **Sosiaali-alan palveluille yhteistä on kuitenkin se, että ammattietiikka ja palvelunkäyttäjän hyvä kohtaaminen ovat työn ihmisläheisyydestä johtuen keskeisessä roolissa.** Siksi on tärkeää, että asiakas tulee kohdattua ennakkoluulottomasti, kokonaisvaltaisesti ja kunnioittavasti omassa elämänkontekstissaan.

Asiakkaan yksilöllisyyteen sisältyy erottomasti aina myös tämän seksuaalisuus sekä sukupuolen ilmaisu ja kokemus. Sukupuoli- ja heteronormeja ylittäviä ihmisiä löytyy niin aikuisista kuin lapsistakin, etniseltä taustaltaan suomalaisista kuin myös maahanmuuttajista ja romaneista, vammaisista ja vanhuksista. Jokainen asiakastyöntekijä kohtaa siis varmasti työssään joskus hlbtq-ihmisiä palvelunkäyttäjinä tai heidän omaisinaan, vaikkei asiakkaan seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen aina tulekaan esille.

Sosiaalialan koulutuksissa ja työympäristöissä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liittyviä asioita ja mahdollisia erityispiirteitä ei kuitenkaan aina käsitellä riittävästi. Yhteiskunnassa on paljon tiedon puutetta sekä kielteisiä asenteita hlbtq-ihmisiä sekä heidän perheitään kohtaan, ja ikävä kyllä myöskään sosiaalialan työntekijöiden keskuudessa perustietous ja luontevat asenteet eivät välttämättä aina ole kohdillaan vaan moninaisuuden kohtaaminen saattaa aiheuttaa hämmennystä.

Mikä ihmeen hlbtq?

Hlbtq-lyhenne viittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Alkuosa muodostuu seksuaalivähemmistöihin viittaavista sanoista **homo**, **lesbo** ja **biseksuaali**, TI taas merkitsee sukupuolivähemmistöjä eli **transihmisiä** sekä **intersukupuolisia**. Q-kirjain viittaa sanaan **queer**, eli sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä normeja ja rajoituksia kyseenalaistavaan aatesuuntaukseen sekä identiteettiin.

Ajoittain saatetaan törmätä asenteeseen ”Ei näitä asioita tarvitse mitenkään erityisemmin huomioida, koska kohtelemme kaikkia asiakkaitamme tasavertaisesti”. Tasa-arvon toteutuminen ei kuitenkaan aina tarkoita kaikkien kohtelemista samalla tavalla. Yhdenvertaisen kohtamisen toteutumiseksi sekä tuen tarpeen arvioinnissa on huomioitava kaikille palvelunkäyttäjille yhteisten asioiden lisäksi myös joidenkin ryhmien mahdolliset erityiset tarpeet sekä haavoittuvuudet.

Tästä esitteestä löydät paljon tietoa siitä, kuinka voit ottaa moninaisuusnäkökulmat ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä heidän lähipiiriinsä kuuluvat palvelunkäyttäjät paremmin huomioon omassa työssäsi sekä edesauttaa sitä, että laadukkaat sosiaali-palvelut olisivat tasavertaisesti kaikkien ulottuvilla ja käytössä.

Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen!

Joskus yhteiskunnassa peräänkuulutetaan suvaitsevaisuutta. Asiaa tarkemmin ajateltaessa huomaa kuitenkin, että oikeastaan suvaitsevaisuus on syrjinnän hienovaraisin muoto: siinä erotellaan ”me” ja ”he”, ja vihjataan että on olemassa hyväksytyt, normaali ja normien mukainen ”valtavirta” sekä erilaiset, poikkeavat ”vähemmistöt”, joita jotenkin pitää heidän erilaisuudestaan huolimatta ”suvaita”. Erilaisiin elämäntapoihin suvaitsevaisesti suhtautuminen on tarpeellinen lähtökohta - mutta aidosti yhdenvertaisessa yhteiskunnassa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus koetaan rikkautena, ei poikkeavuutena.

Yhdenvertaisissa palveluissa ihmisten moninaisuus on lähtökohta ja ihmiset kohdataan yksilöinä, arvottamatta ja normittamatta esimerkiksi jotakin elämäntyyliä toista paremmaksi. Sosiaalialalla tavoitteena on arjen työn ja sosiaalisen vaikuttamisen keinoin edistää yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja hyvinvointia sekä ehkäistä syrjäytymistä, marginalisaatiota ja muita sosiaalisia ongelmia. Siksi sosiaalialan työntekijöillä on ammattietiikkaan pohjautuva velvollisuus toimia edelläkävijöinä varmistamassa, että jokaisella on tilaa olla oma itsensä sekä tulla nähdyksi ja kuulluksi.

Tiukat normit voivat piilottaa tosielämän moninaisuuden

Sukupuolinormatiivisuus viittaa yhteiskunnassamme yleisesti vallitsevaan kaksinapaiseen ajatusmalliin, jonka mukaan sukupuolia on vain ja ainoastaan kaksi; mies ja nainen. Ajattelumallin mukaan ihminen voi olla vain yhtä sukupuolta, joka määräytyy tämän fyysisen anatomian sekä biologian mukaan, eikä tätä pysyvää, syntymässä saatua sukupuolta voi muuttaa. Sukupuolinormit määrittelevät miehille ja naisille omat sukupuoliroolinsa, joihin saattaa esimerkiksi sisältyä odotuksia siitä, millaiset harrastukset, luonteenpiirteet ja pukeutuminen ovat soveliaita ja tyypillisiä tietylle sukupuolelle. Sukupuolinormatiivisuuden vaikutus ja sukupuolten erilaiset roolit alkavat jo varhaisessa kasvatuksessa. Oletamme helposti, että pienet tytöt pitävät hoivaamisesta, vaaleanpunaisesta ja nukkeleikeistä, kun taas pienet pojat leikkivät mielellään vaikka autoilla ja vähän rajumpia leikkejä. Pieniä tyttöjä ja poikia kohdellaan hieman eri lailla ja sosialisoidaan omiin sukupuolirooleihin.

Sukupuoliroolien sisältö sekä niissä sallittu liikkumavara määräytyy usein myös kulttuurisen kontekstin, kuten yhteiskunnallisen asenne-ilmaston sekä aikakauden mukaan. **Länsimaisessa kulttuuriperimässä tästä jaosta jotenkin poikkeavat ihmiset on usein patologisoitu, eli heihin on lyöty sairausleima.** Useissa muissa kulttuureissa on kuitenkin tunnustettu kaksijaon lisäksi myös muunlaisia sukupuolikokemuksia eli ns. ”kolmas sukupuoli” kuten Intian hijrat tai Thaimaan kathoeyt, ja joissakin intiaanikulttuureissa on tunnustettu jopa kymmenen eri sukupuolta.

Heteronormatiivisuus on sukupuolinormatiivisuuden osa-alue, joka viittaa oletukseen kahdesta tiukasti määritellystä ja luonnolliseksi käsitetystä sukupuolesta painottaen erityisesti ”luonnollista” seksuaalista vetovoimaa näiden välillä. Heteroseksuaalisuuden saadessa normin aseman siitä eriäviä seksuaalisia suuntautuneisuuksia saatetaan pitää jotenkin

poikkeavina, epäluonnollisina ja alempiarvoisina. Heteronormatiivisuuden tuote on myös **hetero-oletus**, eli se, jos automaattisesti ja ensisijaisesti oletamme tapaamamme henkilöt heteroiksi.

Heteroseksismillä taas tarkoitetaan heteronormiin sopimattoman käytöksen, identiteetin, parisuhteen ja yhteisöjen leimaamista epänormaaliksi sekä stigmatisoimisen seurauksena aiheutettua hlbtq-yhteisöjen yhteiskuntajärjestelmästä poissulkemista. Heteroseksismi ulottuu niin asennoitumiseroihin kuin myös kulttuurisiin tekijöihin, kuten uskontoon, kasvatukseen ja lailliseen järjestelmään. Heteroseksismi on terminä verrattavissa esimerkiksi rasismiin ja seksismiin.

Sukupuoli- ja heteronormatiivisuus ovat yhteiskunnassamme niin läpileikkaavia asenteita ja pohjaoletuksia, ettei niitä usein edes tulla ajatelleiksi tai huomanneiksi, saati kyseenalaisteta. Esimerkiksi mainoksissa kuvataan ajoittain ihmisiä melko yksipuolisesti ja ideaaleja mukaillen; henkilöt ovat vaaleaihoisia, hyvännäköisiä ja nuorekkaita. Media ei välttämättä esittele tasapuolisesti vanhoja tai vammaisia ihmisiä, etnistä moninaisuutta tai ei-heteroita ja transihmisiä sekä heidän perheitään.

Sukupuoli- ja heteronormatiivisen asenteen haittana on, että erilaisia kokemuksia ei välttämättä tunnusteta tai kunnioiteta. Monesti henkilön sukupuoliristiriita oman sukupuolikokemuksen sekä fyysisen kehon suhteen voi ilmetä jo lapsuudessa. Niin lapselle kuin aikuisellekin sukupuoliristiriitaa kokevalle henkilölle voi olla hyvin kipeä kokemus, mikäli hän ei saa tulla kohdatuksi sellaisena kuin kokee olevansa, vaan hänen sukupuolen ilmaisuaan koetetaan muuttaa, rajoittaa tai se joutuu vähättelyn ja paheksunnan kohteeksi.

On huomattava, että kokemus omasta sukupuolesta, sukupuolen ilmaisu sekä seksuaalinen suuntautuminen ovat osa jokaisen ihmisen yksilöllisyyttä ja persoonaa. On esimerkiksi monta erilaista tapaa olla mies tai nainen. **Monesti yksioikoisen sukupuoli- ja heteronormatiiviset käsitykset voivat kahlita, rajoittaa sekä estää näkemästä kaikkien ihmisten moninaisuutta.** Siksi moninaisuuden huomioiminen on tärkeää myös muiden kuin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten kannalta.

Pohdittavaksi

1. Miten miellät mitä on ”olla mies” tai ”olla nainen”? Pohdi, mitkä ominaisuudet yleensä mielletään yhteiskunnassa toivotuiksi ja odotetuiksi naisille ja tytöille, mitkä taas pojille ja miehille. Miksi uskot sukupuoliroolien ja -oletusten olevan niin tiukasti määriteltyjä yhteiskunnassa?
2. Kuvittele, että heräisitkin jonakin päivänä toisen sukupuolen edustajana kuin nyt olet, tai huomaisit ihastuneesi henkilöön, joka on samaa sukupuolta kuin sinä itse. Voit myös kuvitella, että olisit syntynyt intersukupuolisena. Millä tavalla luulet, että kokemuksesi itsestäsi olisi erilainen? Entä kohdeltaisiinko sinua jotenkin eri lailla?
3. Helppo tapa havainnollistaa heteronormatiivisuutta on tarkastella ympäristössämme olevia viestejä. Valitse esimerkiksi jokin teksti, jossa käsitellään homoja ja/tai seksuaalivähemmistöjä. Koeta korvata jokainen seksuaalivähemmistöön liittyvä sana ”heterolla”. Mitä huomaat?

Keskeisiä käsitteitä

Tässä osiossa esittelemme seksuaalisen suuntautumisen sekä sukupuolen moninaisuuteen liittyviä keskeisiä käsitteitä. Erillinen termihakemisto löytyy vielä esitteen lopusta.

Hlbtq-ihmisten määrää Suomessa on hyvin hankala arvioida, koska tarkkaa tutkimustietoa ei ole. Monet saattavat ennakkoluulojen takia salata homo- tai biseksuaalisen suuntautumisensa tai erityisen sukupuolikokemuksensa. Lisäksi tutkimuksenasettelussa on hankala määritellä sopivat rajanvetokriteerit - lasketaanko haaveet ja fantasiat vaiko vain selkeä identifioituminen? Yleisesti arvioimme kuitenkin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluu vähintään 5-15 % väestöstä.

Erityisesti asiakastyössä on tärkeää, ettei yritetä asettaa ihmistä valmiisiin muotteihin vaan kunnioitetaan yksilön oikeutta itse määritellä - tai olla määrittelemättä! - oma, ainutlaatuinen seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen identiteettinsä. Työntekijän kannattaa käyttää samoja ilmaisuja kuin asiakas itse, ja mikäli on epävarma oikeasta terminologiasta, aina voi kysyä.

Hlbtq-aiheita käsiteltäessä on myös tärkeää muistaa, että **seksuaalinen suuntautuminen sekä kokemus omasta sukupuolesta ovat erillisiä ja toisistaan riippumattomia käsitteitä.** Ihminen voi olla esimerkiksi transtaustainen nainen, mutta tämä ei silti määrittele hänen seksuaalista suuntautumistaan, vaan kiinnostus voi kohdistua miehiin, naisiin, molempiin tai jollakin muulla tavalla. Tätä käsitteiden erillisyyttä havainnollistaa myös se, että vanhentunut termi ”transseksuaalisuus”, jota saattaa yhä löytää esimerkiksi lakiteksteistä, on nykyään korvattu ilmaisulla transsukupuolisuus. Transseksuaalisuutta pidetään harhaanjohtavana ilmaisuna, koska transsukupuolisuudessa ei ole laisinkaan kyse seksuaalisuudesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta vaan sukupuoli-identiteetistä.

Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus

Jokaisella ihmisellä on seksuaalinen suuntautuminen tai identiteetti. Seksuaalisella suuntautumisella on eri osa-alueita - se voi käsittää esimerkiksi mitä sukupuolta edustavia henkilöitä kohtaan tunnemme seksuaalista ja emotionaalista vetoa, haaveidemme, fantasioidemme ja seksuaalisen halun kohdetta, keneen ihastumme, kenen kanssa haluamme olla parisuhteessa tai harrastaa seksiä, sekä miten identifioidumme.

Heteroseksuaalinen (alk. kreik. *heteros, erilainen*) suuntautuminen on yleisin suuntautumisen muoto, jossa ihminen tuntee vetoa ensisijaisesti tai ainoastaan toiseen sukupuoleen - mies naiseen ja nainen mieheen.

Homoseksuaalinen (alk. kreik. *homos, sama*) suuntautuminen tarkoittaa, että henkilö on seksuaalisesti ja emotionaalisesti ensisijaisesti tai ainoastaan kiinnostunut henkilöistä, jotka ovat samaa sukupuolta kuin hän itse.

Biseksuaalisen suuntautumisen omaava henkilö taas kykenee rakastumaan ja tuntemaan vetoa sekä naisiin että miehiin, tai ihmiseen sukupuolesta riippumatta. Stereotyyppisten oletusten mukaan biseksuaalien saatetaan esimerkiksi olettaa tuntevan saman verran vetoa molempiin sukupuoliin, vaikka jotkut biseksuaalit voivat olla eri tavalla kiinnostuneita eri sukupuolista.

Seksuaalista suuntautumista määrittävät käsitteet auttavat meitä luokittelemaan ilmiötä, keskustelemaan asioista sekä rakentamaan omaa identiteettiämme. Niihin ei kuitenkaan kannata suhtautua liian kapeakatseisesti, sillä todellisen elämän kokemusten kirjo on paljon moninaisempi. Kokemus omasta seksuaalisesta suuntautumisesta voi esimerkiksi muuttua elämän varrella, ja sitä voidaankin luonnehtia eräänlaiseksi jatkumoksi. Myös havahtuminen omaan seksuaaliseen suuntautumiseen voi tapahtua missä tahansa vaiheessa elämää - joskus jo lapsuudessa, toisinaan taas teini-iässä tai vasta jo kypsempään ikään ehtineenä. Monilla heteroiksi itsensä luokittelevilla ihmisillä on voinut olla elämänsä varrella seksuaalisia kokemuksia tai ihastumisia oman sukupuolensa edustajiin, tai homoksi itsensä mieltävillä suhteita vastakkaiseen sukupuoleen. **Seksuaalinen suuntautuminen ei kuitenkaan ole valinta eikä sitä voi muuttaa.**

On olemassa myös muita mahdollisia luokitteluja - esimerkiksi **transsuuntautunut ja panseksuaali**, sekä luokitteluja kaihtava **"queer"** (ks. sanasto viimeisellä sivulla). Kaikki eivät kuitenkaan välttämättä halua tai osaa luokitella omaa seksuaalista suuntautumistaan.

Myöskään seksuaalinen käyttäytyminen ei aina kerro seksuaalisesta suuntautumisesta tai identiteetistä - ympäristön paineiden alla homoseksuaalisesti tunteva ei välttämättä uskalla kohdata todellisia tunteitaan ja elää niiden mukaisesti, vaan saattaa yrittää mukautua heteronormiin esimerkiksi harrastamalla seksiä vastakkaisen sukupuolen edustajien kanssa, vaikka tunteet kohdistuisivat oman sukupuolen edustajaan. Seksuaalisen suuntautumisen eri osa-alueet voivat joskus olla myös näennäisessä ristiriidassa keskenään. On olemassa esimerkiksi miehiä, jotka identifioituvat heteroiksi ja kokevat emotionaalisella tasolla vetoa vain naisiin, mutta nauttivat silti seksistä toisten miesten kanssa.

Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolella on huomattavasti enemmän ulottuvuuksia kuin arkiajattelussa välttämättä tullaan ajatelleeksi. Tästä todisteena ovat sukupuolensa valtavirrasta erilaisella tavalla kokevat ihmiset. Kokemus omasta sukupuolesta voidaan yksinkertaistaen jakaa esimerkiksi seuraavasti:

Biologinen sukupuoli määrittyy esimerkiksi sukupuolikromosomien, anatomian rakenteen sekä hormonitoiminnan perusteella. **Sosiaalinen ja kulttuurinen sukupuoli** kuvaavat ihmisen sukupuolista roolia vuorovaikutuksessa yhteisössä ja yhteiskunnassa. **Psyykinen sukupuoli** on yksilön oma, aistittu kokemus sukupuolestaan ja muotoutuu usein biologisen ja sosiaalisen sukupuolen pohjalta, mutta voi olla niiden kanssa myös ristiriidassa. **Juridista sukupuolta** ilmentää muun muassa sosiaaliturvatunnus, nimi sekä kumman sukupuolen edustajan kanssa voi solmia avioliiton.

Transihmiset (*trans* = siirtää, ylittää) on kattokäsite henkilöille, jotka ylittävät oletettuja sukupuolirajoja jollakin tavalla.

Transsukupuolinen henkilö kokee ristiriitaa fyysisen sukupuolensa ja oman sukupuolikokemuksensa välillä. Hän tuntee olevansa toista sukupuolta kuin mihin hänet on syntymässä luokiteltu. Transnainen kokee itsensä miehen ruumiiseen syntyneeksi naiseksi ja transmies vastaavasti naisen ruumiiseen syntyneeksi mieheksi. Oma keho, sen muutokset sekä ympäristön suhtautuminen ja odotukset voivat tuntua aivan vääriltä ja aiheuttaa siksi voimakkaita ristiriidan ja ahdistuksen kokemuksia. Sen takia osa transsukupuolisista hakeutuu **sukupuolen korjausprosessiin**, jossa fyysisen sukupuolen tunnusmerkkejä sekä juridinen ja sosiaalinen sukupuoli korjataan vastaamaan omaksi koettua sukupuolta.

Transvestiitti viihtyy omassa sukupuolestaan, mutta kokee myös voimakasta tarvetta ilmaista sukupuolista moninaisuuttaan eläytymällä joskus ns. vastakkaisen sukupuolen rooliin. Esimerkiksi transvestiittimies saattaa ilmentää naisellista puoltaan pukeutumalla naisten vaatteisiin, meikkaamalla ja muulla naisellisella rooli-ilmaisulla. Nainenkin voi olla transvestiitti, joskin tämä voi usein jäädä näkymättömiin, koska kulttuurissamme naisille on melko hyväksyttyä pukeutua miesten vaatteisiin ja käyttäytyä maskuliinisesti.

Transgender tai muunsukupuolinen on ihminen, joka elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella. Hän saattaa kokea olevansa sukupuoleton, sukupuoleltaan määrittelemätön tai omanlaisensa yhdistelmä naisellisena ja miehisenä pidettyä ruumiillisuutta, tyyliä ja persoonan piirteitä. Transgendereillä ruumiillisia sukupuoliominaisuuksia muuttavien hoitojen tarve on yksilöllistä: osa ei tarvitse korjaushoitoja ollenkaan, osa tarvitsee useampiakin hoitoja. Transgenderiys mahdollistaa oman sukupuolen näkemisen, ajattelun ja määrittämisen vapaasti, ilman perinteisiä naisen, miehen, naisellisuuden ja miehisyyden kategorioita. Joku kutsuu itseään sukupuolettomaksi, joku kaksi- tai monisukupuoliseksi, joku sukupuolen sekoittajaksi, joku transgenderiksi ja joku joksikin ihan muuksi.

Intersukupuolisuus on tila, jossa henkilön biologista sukupuolta ei voi määrittää yksiselitteisesti mieheksi tai naiseksi. Intersukupuolisilla henkilöillä esiintyy luonnollisen sattuman säätelemiä variaatioita esimerkiksi kromosomeissa, hormonitoiminnassa tai anatomiasa, jolloin intersukupuolisella voi olla kummankin sukupuolen ulkoisia tunnusmerkkejä tai

sukupuoliset tuntomerkit voivat olla epäselviä. Yleensä intersukupuolisuus ilmenee syntymässä, mutta se saattaa tulla ilmi myös vasta esimerkiksi murrosiässä, mikäli odotetut hormonaaliset muutokset viivästyvät tai eivät vastaa lapsen oletettua sukupuolta, tai jäädä huomaamatta koko elämän ajaksi. Intersukupuolisille vauvoille on perinteisesti määritetty sukupuoli ja tehty valitun sukupuolen piirteitä vahvistavia sukuelinten leikkauksia ja muita hoitoja. Ennen lasta ja hänen vanhempiaan voitiin myös yrittää ”suojella” jopa jättämällä kertomatta lapsen intersukupuolisuudesta. Tätä lähestymistapaa on kuitenkin nykyisin kritisoitu lapsen kehon ja itsemääräämisoikeuden vahingoittamisena - onhan ongelman lähtökohtana ennemminkin ympäröivän yhteiskunnan kyvyttömyys kohdata lapsen erityisyys. Osa aikuisista identiteettiään rakentaneista intersukupuolisista identifioituu naisiksi, osa miehiksi, kun taas jotkut tuntevat olevansa sekoitus molempia tai eivät tunne kuuluvansa kumpaakaan luokkaan.

Cis-ihminen tarkoittaa henkilöä, joka ei ole transihminen tai intersukupuolinen, vaan on sukupuolensa syntymässä määritellyn fyysisen sukupuolen mukaiseksi kokeva mies tai nainen. Cis-sukupuoliset ovat siis sukupuolienemmistö.

Käsitteet kuntoon!

Perustermien ajantasaiseen ja korrektiin käyttöön kannattaa asiakastyössä kiinnittää huomiota, ettei vahingossa käytä vanhentuneita, loukkaavia tai arvottavia ilmaisuja.

- **Antti vai Annika?** Transihmisiä puhutellaan luonnollisestikin sen sukupuolen mukaan, minkä he kokevat oikeaksi. Transvestiitit toivovat usein tulevansa kohdatuksi siinä sukupuolella, jota kulloinkin ilmentävät.
- **Sukupuolen korjausprosessi, ei sukupuolen vaihdosprosessi!** Puhuttaessa ”sukupuolen vaihtamisesta” kyseenalaistetaan henkilön kokemus identiteetistään - esimerkiksi transmies on voinut kokea itsensä *aina* mieheksi vaikka onkin syntynyt naisen ruumiiseen. Hän ei siis suinkaan ”vaihda” sukupuoltaan vaan korjaa ulkoisen sukupuolen vastaamaan sisäistä kokemusta.
- **”Transu” ei kuulu neutraaliin kielenkäyttöön.** Sanaa saatetaan käyttää sisäpiirien kevyenä ilmaisuna, mutta sana on pohjimmiltaan pornomaailman tuote ja voidaan kokea erittäin halventavana.

Perhemuotojen moninaisuus

Monet lapsiperheet, joissa yksi tai useampi vanhempi on lesbo, homo, bi tai transihminen, kutsuvat itseään sateenkaariperheiksi. Kaikki sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät kuitenkaan välttämättä koe termin kuvaavan heidän omaa perhemuotoaan. Esimerkiksi monilla transvestiittimiehillä on vaimo ja lapsia, ja biseksuaali voi luonnollisesti elää heteromuotoisessa suhteessa. Sen lisäksi, että seksuaalisuus ja sukupuoli-identiteetti voivat muuttua läpi elämän, etenkin menneinä vuosikymmeninä myös yhteiskunnan paine heterosuhteessa elämiseen on voinut olla suuri - näin ollen myös monet muutkin hlbtqi-henkilöt ovat saattaneet perustaa perheen jossakin vaiheessa elämää ollessaan heterosuhteessa.

Suomalaiset sateenkaariperheet sekä perheet, joissa on hlbtqi-henkilöitä vanhempina, jäävätkin usein tilastoissa näkymättömiin. Koska tilastot tunnistavat sateenkaariperheiksi vain rekisteröidyssä parisuhteessa elävät parit lapsineen, esimerkiksi avoliitossa elävän naisparin perhe saattaa näyttäytyä tilastoissa yksinhuoltajaäidin perheenä. **Yleisesti kuitenkin arvioidaan, että Suomessa elää useita tuhansia lapsia sateenkaariperheissä, ja lukumäärä on jatkuvassa kasvussa.**

Perhettä tai vanhemmuutta ei määritä vanhempien sukupuoli tai biologinen vanhemmuus, vaan rakkaus, yhteenkuuluvuuden tunne ja vastuunotto. Useiden tutkimusten mukaan sateenkaariperheissä lapset kasvavat, kehittyvät ja voivat hyvin samalla tavalla kuin muissakin perheissä. Joka ikinen perhe on muodosta riippuen kuitenkin myös ainutlaatuinen ja ihan omanlaisensa - niinpä sateenkaariperheetkin ovat aivan yhtä monenlaisia, tavallisia ja erityisiä kuin mikä tahansa perhe, niin omien onnenaiheidensa kuin ongelmiansakin kanssa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perheet voivat muodostua monella lailla.

Kahden vanhemman perheessä, eli ns. **ydinperheessä** voi olla esimerkiksi kaksi äitiä, jotka ovat hankkineet lapset yhdessä vaikkapa hedelmöityshoitojen tai koti-inseminaation avulla. On myös kahden isän lapsiperheitä, joskin kahdelle miehelle lasten hankinta ei ole yhtä helppoa kuin kahdelle naiselle. Hedelmöityshoitoja sekä adoptiota koskevat lait estävät viralliset sijaissynnytysjärjestelyt Suomessa, mutta lainsäädäntö ei kuitenkaan estä sopimasta sijaissynnytysjärjestelystä yksityishenkilöiden kesken, mikäli lapsen synnyttäjälle ei makseta korvausta.

Myös lesbo, homo, biseksuaali tai transihminen voi olla **yksinhuoltaja** tai **itsellinen vanhempi**.

Sateenkaariperhe voi olla myös **uusperhe**, jossa lapset ovat syntyneet toisen tai molempien vanhempien edellisessä suhteessa. Tällaisissa perheissä voi olla samanlaisia voimavaroja ja haasteita kuin muissakin uusperheissä.

Jaetussa vanhemmuudessa henkilöt voivat perustaa perheen yhdessä, vaikka kaikki vanhemmat eivät välttämättä olisikaan parisuhteessa keskenään. Perheessä voi olla kaksi vanhempaa (esimerkiksi heteronaisen ja homomiehen hankkiessa lapsen yhdessä) tai se voi olla **apilaperhe**, jossa on useita vanhempia - kolmiapilaperheessä kolme, neliapilaperheessä neljä. Apilaperhe voi muodostua esimerkiksi naisparin jakaessa vanhemmuuden yhdessä yksittäisen miehen tai miesparin kanssa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden on mahdollista tulla vanhemmiksi tai toimia vanhemman roolissa myös esimerkiksi **sijais- tai tukiperheenä toimimisen ja adoption kautta**. Samaa sukupuolta edustavilla pareilla ei vielä ole mahdollisuutta perheen ulkopuoliseen adoptioon. Laki ei kuitenkaan periaatteessa estä hlbtq-henkilöä adoptoimasta lasta yksinhuoltajana. Juridisesti heteromuotoisessa suhteessa elävä biseksuaalinen ja/tai transsukupuolinen voi myös adoptoida lapsen yhdessä kumppaninsa kanssa.

Transihmisten perheenmuodostuksessa on huomioitavaa, että nykyisessä lainsäädännössä sukupuolen korjauksen juridiseen tunnustamiseen sisältyy kritisoitu, ihmisoikeuksia loukkaava vaatimus steriililydestä. Transihmisillä voi kuitenkin olla ennen sukupuolen korjausta syntyneitä lapsia. Mikäli henkilö haluaa juridisen sukupuolen korjauksen, lastenhankinnan voi ajoittaa sitä edeltäväksi tai omia sukuoluja voi pakastaa ennen korjausprosessia myöhemmin käytettäväksi.

Sateenkaariperheiden erityispiirteitä

Sateenkaariperheen mahdollisiin erityispiirteisiin sisältyy usein perheen tarkka suunnittelu ja sen myötä sitoutuminen lapsen elämässä olemiseen. Lisäksi valmiiden kulttuuristen toimintamallien puute vaikkapa ”äidin” ja ”isän” rooleista antaa vapautta rakentaa omannäköiset toimintamallit, mikä voi osoittautua sekä voimavaraksi että haasteeksi. Erityiseksi haasteeksi voidaan kokea myös heteronormin pohjalle suunnitellut lait ja palvelut, jotka eivät välttämättä huomioi tai tunnusta perhemuotoa.

Sateenkaariperheissä vanhempien roolit voivat vaihdella perhemuodon ja keskinäisten sopimuksien mukaan. Esimerkiksi lapsen biologisilla ja sosiaalisilla vanhemmilla sekä lähi- ja etävanhemmilla voi olla erilaisia rooleja ja vastuualueita. Perheiden parissa työskentelevän työntekijän ei kannatakaan tehdä liiallisia oletuksia esimerkiksi perheen muodosta tai vastuualueista, vaan tarpeen tullessa pyytää rohkeasti perheenjäseniä kertomaan, miten heidän yksilölliset tarpeensa tulisi huomioida ja mitä lapsen perheestä on oleellista tietää.

Hlbtqi-ihmisten erityiset haasteet yhteiskunnassa

Hlbtqi-ihmisten asema on kohentunut suuresti suomalaisessa yhteiskunnassa viimeisten vuosikymmenten aikana. Tästä kertoo esimerkiksi yleinen asenneilmaston muuttuminen sekä lainsäädännön päivittäminen niin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeudet toteutuvat paremmin. Hlbtqi-ihmisten ei enää välttämättä tarvitse elää kaapissa tai salailla identiteettiään, kuten menneinä vuosikymmeninä. Yhä useampi uskaltaakin rohkeasti olla oma itsensä ja elää itselleen sopivimmalla elämäntyyllillä.

”Nuoruudessani transsukupuolisuutta ei tunnettu enkä saanut siitä mitään tietoa. Ulkomaisiin lähdeteoksiin tutustuminen ei ollut mahdollista puuttuvan kielitaidon vuoksi. Luulin olevani ainoa tällainen ihminen maailmassa. Myöhemmin kun tilalleni löytyi nimi, hoitomahdollisuuksien puutteen vuoksi olin pakotettu elämään syntymäsuupuoleni roolissa. Peitin sukupuoliristiriitani jotta siitä ei olisi syntynyt kiusaamista tai syrjintää. Enemmän tietoa alkoi saada vasta kun nettikeskustelu alkoi yleistyä ja sain yhteyden muihin transsukupuolisiin. Ns. translain tultua voimaan 2003 tutkimus- ja hoitotoimenpiteet selkiytyivät ja helpottuivat kannaltani niin paljon että uskaltauduin korjausprosessiin vaikka ikää oli jo huomattavasti.” (iäkkäämpi transihminen)

Syvälle yhteiskunnan rakenteisiin juurtunut sukupuoli- ja heteronormatiivinen ajattelu sekä syrjivät asenteet ja ennakkoluulot eivät kuitenkaan muutu helposti. Joskus asenteet saattavat olla näennäisesti hyväksyvämpiä, mutta sisäistetyn ennakkoluulon eivät häviä, vaan vain muuttuvat hienovaraisempaan muotoon. Asenneympäristössä on myös havaittavissa eroja niin yksilöiden kuin yhteisöjenkin tasolla. Suuremmissa kaupungeissa asenteet voivat olla keskimääräisesti hyväksyvämpiä kuin vaikkapa pienillä paikkakunnilla tai joissakin uskonnollisissa yhteisöissä. Siinä missä vaikkapa syrjiviä asenteita kohtaavat etniset tai kulttuuriset vähemmistöt saavat kuitenkin usein syrjinnästä selviämiseen ja positiivisen identiteetin kehittämiseen tukea perheeltään tai muulta yhteisöltä, monelle hlbtqi-ihmiselle ei lähiympäristöstä välttämättä tukea ja ymmärrystä heru.

Hlbtqi-henkilöt ovat monessa suhteessa erityisen haavoittuvassa asemassa. Useiden tutkimusten mukaan heillä on muuta väestöä korkeampi riski muun muassa joutua syrjinnän, kiusaamisen ja väkivallan kohteeksi sekä kärsiä heikentyneestä itsetunnosta, mielenterveysongelmista ja masennuksesta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla henkilöillä on myös kohonnut marginalisoitumisen, itsetuhoisuuden sekä jopa itsemurhan riski. Esimerkiksi ruotsalaisen Ungdomsstyrelsenin tutkimuksen (2010)* mukaan seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla mielenterveysongelmien, ahdistuksen ja itsemurha-ajatuksien esiintyvyys oli heteroväestöön verrattuna kaksin- tai jopa kolminkertainen. Saman tutkimuksen mukaan nuorten lesbo- ja binaisten itsemurhayritysten yleisyys oli heteroverrokkeihin verrattuna yli kolminkertainen ja miehillä peräti nelinkertainen.

On huomattava, että ongelmat eivät johdu seksuaalisesta suuntautumisesta tai transkokemuksesta, vaan yhteiskunnassa vallitsevista syrjivistä asenteista sekä ennakkoluuloista.

*Lähde: Hon hen han. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner. (2010) Ungdomsstyrelsen, Stockholm.

Hlbtq-historiaa Suomessa

- 1889 Homoseksuaaliset teot kriminalisoidaan vankilatuomion uhalla.
- 1971 Homoseksuaalisten tekojen kriminalisointi poistetaan, mutta samalla asetetaan homoseksuaalisille teoille heteroseksuaalista seksiä korkeammat suojaikärajat sekä ”homoseksuaalisuuteen kehottamisen” kielto. Kehotuskielto vaikuttaa siihen, kuinka media käsittelee homoseksuaalisuutta.
- 1974 Seksuaalinen tasavertaisuus ry (Seta) perustetaan.
- 1981 Homoseksuaalisuus poistetaan sairausluokituksesta.
- 1999 ”Kehottamiskielto” kumotaan ja homoseksuaalisen seksin suojaikäraja asetetaan samaksi kuin heterosuhteissa.
- 2000 Uusi perustuslaki astuu voimaan. Lain 6 § sisältää yhdenvertaisuuden lain edessä sekä yleisen syrjintäkiellon. Presidentiksi valitaan Tarja Halonen, joka on maailman ensimmäinen presidentti, jonka on toiminut myös hlbtq-järjestön puheenjohtajana (Setassa 1980-1981).
- 2001 Uudessa työsopimuslaissa kielletään sukupuoliseen suuntautumiseen liittyvä syrjintä.
- 2002 Samansukupuolisten parisuhteiden rekisteröiminen mahdollistuu.
- 2003 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta astuu voimaan.
- 2004 Yhdenvertaisuuslaki astuu voimaan sisältäen syrjinnän kiellon työelämässä ja yhdenvertaisuuden edistämisvelvoitteen viranomaisille.
- 2007 Laki hedelmöityshoidoista sallii hoidot luovutetuilla sukusoluilla myös naimattomille naisille ja naispareille. Ennen lain voimaantuloa se on ollut sallittua, mutta lain säätämisen yhteydessä käydään kiihkeää keskustelua siitä, pitäisikö se kieltää. Sosiaalinen vanhempi saa oikeuden vanhempainrahakauden käyttöön, jos hän on rekisteröidyssä parisuhteessa ja asuu yhdessä toisen vanhemman ja lapsen kanssa.
- 2009 Lakia rekisteröidystä parisuhteesta muutetaan siten, että perheen sisäinen adoptio mahdollistuu myös rekisteröidyille pareille. Perheen ulkoinen adoptio on kuitenkin yhä kielletty.
- 2011 Transvestisuus poistetaan sairausluokituksesta.
- 2012 Presidenttivaaleissa avoimesti homo Pekka Haavisto yltää toiselle sijalle asti. Yhteiskunnassa asenteet ovat selvästi muuttuneet avoimempaan suuntaan, mutta joidenkin äänestäjien keskuudessa käydystä homovastaisesta keskustelusta huomaa kuitenkin, että yhdenvertaiseen yhteiskuntaan on vielä pitkä matka.

Syrjintää ja ennakkoluuloja voi kohdata monesta suunnasta

Yhteiskunnassa esiintyviä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvia negatiivisia asenteita sekä niiden mahdollisia vaikutuksia hlbtq-ihmisiin kuvaavat esimerkiksi seuraavat käsitteet.

Homofobia, bifobia ja transfobia viittaavat yhteiskunnassa vallitseviin tai yksilössä ilmeneviin vastenmielisyyden, pelon tai vihan tunteisiin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä kohtaan. Homofobiset tunteet voivat ilmetä esimerkiksi syrjintänä, mielipiteiden asenteellisuutena sekä ääritilanteissa väkivaltana. Myös hlbtq-henkilöiden välillä voi esiintyä negatiivisia asenteita toisia ryhmiä kohtaan - esimerkiksi homo voi suhtautua vieroksuen transihmisiin, tai lesbo voi olla bifobinen.

Sisäistetty homofobia (tai sisäistetty bi- tai transfobia) tarkoittaa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön yhteiskunnassa vallitsevien negatiivisten hlbtq-asenteiden ja stigman sisäistämistä sekä niiden ilmentymistä omassa ajattelussa. Tämä voi johtaa **itsesyryntään**, joka voi näkyä esimerkiksi häpeänä, itseinhona, itsearvostuksen puutteena sekä omien oikeuksien kieltämisestä. Seurauksena voi olla masennusta, vaikeuksia solmia pysyviä ystävyys- ja parisuhteita sekä itsetuhoisuutta.

Vähemmistöstressi viittaa sekä henkilön vähemmistöasemaan perustuviin syrjinnän ja häirinnän kokemuksiin että niiden pelkoon. Ihminen voi kokea ahdistusta, koska ei koe tulevaisuutta nähdäkseen ja kohdataksi tasa-arvoisesti omassa yhteisössään. Transihminen saattaa jatkuvasti elää pelossa, että hänen kimppuunsa käydään, tai biseksuaali voi kokea kaapista ulostulemisen raskaana, koska ei voi aina tietää miten vastapuoli suhtautuu asiaan kussakin tilanteessa. Voimakkaasta vähemmistöstressistä voi seurata sekä psyykkisiä että fyysisiä oireita.

Ihmisen selviytymiskeinot vaikuttavat siihen, kuinka menestyksekkäästi ulkoisen ja sisäisen paineen ristitulesta selviää. Itsensä mitätöinti tai kieltäminen pahentaa painetta, kun taas muun muassa ymmärtävän tuen löytäminen, omien oikeuksien puolustaminen sekä itsensä hyväksyminen edistävät ennakkoluulojen vaikutuksista selviämistä.

”Haavoittuvuus. Pelko paljastumisesta. No, olen transvestiitti, myönnän sen nyt. Mutta aikasemmin, kun koetin salata sen ja taistelin sitä vastaan, niin myönnän suoraan, että useammankin kerran istuin sängyn reunalla revolveri kädessä ja ajattelin, että jospa.... Nyt olen myöntänyt asian itselleni, ja olen muuten saanut tukea Setasta sekä DWC:stä [Transvestiittiyhdistys DreamWearClub ry] ja tunnen saaneeni rauhan sisälleni. Ajatelkoot ihmiset mitä haluavat, enhän kuitenkaan tee mitään pahaa muille.” (transvestiittimies)

Varsinkin nuoremmilla henkilöillä, jotka kyseenalaistavat omaa seksuaalista suuntautumistaan ja sukupuoltaan, voi olla vaikeuksia saada selvyttä oman elämänsä tavoitteista sekä riski aliarvioida oikeuttaan oman itsensä määrittelylle. Vanhempiin ikäpolviin kuuluvilla taas on suurempi riski siihen, että he ovat sisäistäneet nuoriakin syvämmällä yhteiskunnassa vallinneet ennakkoluulot ja häpeän - onhan osa heistä elänyt nuoruuttaan ajalla, jolloin homous oli vielä rikos ja sairaus.

Sosiaalipalveluissa ammattilaisen onkin oltava tarkkana, ettei asetu huomaamattaan tukemaan asiakkaan negatiivisia tuntemuksia. Asiakkaan kanssa voidaan yhdessä esimerkiksi käydä läpi mistä negatiiviset tuntemukset ovat peräisin sekä keskittyä vahvuuksien ja voimavarojen etsinnän avulla auttamaan asiakasta kehittämään positiivista minäkuva.

Teemmekö helposti asiakkaistamme oletuksia?

Hetero-oletuksella viitataan ajatusmalliin, jonka mukaan ihmisten oletetaan olevan heteroita, kunnes toisin kerrotaan. Hetero-oletus voi ilmetä asiakkaan kanssa käytävässä keskustelussa vaikkapa kun teinipojalta kysytään onko hänellä tyttöystävää ja jätetään huomiotta mahdollisuus, että hänellä voi yhtä hyvin olla poikaystävä. **Samoin oletamme helposti, että henkilön sukupuoli, sukupuolikokemus sekä niiden ilmaisutapa ovat sukupuolinormien mukaisia.** Emme tule ajatelleeksikaan, että mieheksi määrittelemällämme henkilöllä voi olla tarve saada pukeutua mekkoon tai että hänellä voi olla muunlainen oma, erityinen tapa kokea sukupuolensa.

Ammattilaisen normatiivisten oletusten tai kielenkäytön takia asiakkaalle ei välttämättä jää tilaa tuoda esille omaa identiteettiään tai yksityiselämänsä kuulumisia, vaikka työntekijä muuten vaikuttaisikin helposti lähestyttävältä. Silloin ei päästä lähelle tuen tarvitsijaa, vaan keskustelu pysyy pintapuolisella tasolla. Tällöin työntekijä ei välttämättä saa aitoa kuvaa asiakkaan elämäntilanteesta ja sen mahdollisesti mukanaan tuomista haasteista.

”Hoitosuhteissani on poikkeuksetta tehty hetero-oletus: psykiatrisessa hoidossa tunnutaan pitävän itsestäänselvyytenä, että murrosikäisen tytön ja nuoren naisen ensisijainen unelma on oma poikaystävä. Kysellään, mikä on tilanne nyt vastakkaisen sukupuolen kanssa, onkos sinulla tällä hetkellä poikaystävä ja niin edelleen. Osastohoidossa sanoin sairaalan yllääkärille, jotta voisi olla (sillä hetkellä) vähempää kiinnostunut minkäänlaisesta parisuhteesta, jota ei pidetty uskottavana, vaan naurahdettiin ja sanottiin, että sinullako ei muka koskaan olis miestä, edes vanhana mummona?” (nuori bi-nainen)

Myös henkilön elämäntilanteen tai perhemuodon perusteella voi helposti syntyä oletuksia tämän seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolen kokemuksesta. Esimerkiksi vammainen tai iäkäs henkilö voidaan helposti mieltää heteroksi, koska hoitolaitoksissa tai eri palveluissa ei välttämättä osata ottaa huomioon vammaisten tai vanhusten seksuaalisuutta muutenkaan.

Pariharjoitus: Perspektiiviä sukupuoli- ja hetero-oletukseen!

Kuvitelkaa työ- tai opiskelutoverisi kanssa tilanne, jossa toinen teistä on oman alanne työntekijä ja toinen palvelunkäyttäjä.

1. Palvelunkäyttäjä yrittää kertoa (hetero)suhteestaan, mutta työntekijä olettaa jatkuvasti hänen elävän homo- tai lesbosuhteessa.
2. Palvelunkäyttäjä tarvitsee apua elämässään olevien ongelmien käsittelyyn ja yrittää puhua niistä. Kommunikaatiota kuitenkin haittaa se, että työntekijä kohtelee palvelunkäyttäjää jatkuvasti väärän sukupuolen edustajana.

Millaisia tilanteita harjoituksissa ilmeni? Keskustelkaa, miltä tuntui kun työntekijä kieltäytyi kohtaamasta asiakasta tämän tosiasiallisessa elämäntilanteessa.

Milloin seksuaalisella suuntautumisella ja sukupuoli-identiteetillä on merkitystä palveluissa?

Kaikissa palveluissa esimerkiksi henkilön seksuaalista suuntautumista tai sukupuoli-identiteettiä ei ole tilanteen ratkaisemiseksi tärkeä tietää tai tuoda esiin, kun taas joissakin tilanteissa näillä asioilla saattaa olla suurikin merkitys.

1. Pohdi oman työsi luonnetta. Mitä merkitystä asiakkaan kohtaamisessa ja hoidossa on:
 - Seksillä, seksuaalisuudella tai seksuaalisella suuntautumisella?
 - Entä sukupuoli-identiteetillä tai sukupuolen ilmaisulla?
2. Minkälaisia eroavaisuuksia löydät käsitteiden mahdollisista merkityksistä?

Jokaisella palvelunkäyttäjällä on oikeus kunnioittavaan ja tasa-arvoiseen kohteluun sekä oikeus tulla kohdatuksi omana itsenään sosiaalialan eri palveluissa. Useimmille hlb-ihmisille suuntautuminen ei kuitenkaan ole ongelma, jota tullaan pohtimaan. Sukupuolivähemmistöillä hoidon tai sosiaalipalvelun tarve saattaa liittyä sukupuolen kokemiseen, mutta myös olla liittymättä.

Asiakasta kohdatessa on eduksi, mikäli työntekijällä on tarvittaessa tietoa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä aiheista sekä vaikkapa siitä, minne asiakkaan voi tarvittaessa ohjata saamaan lisää tietoa ja tukea.

"...isä sanoi pettyneenä yht'äkkiä, että minun 'suhtautuminen miehiin ja naisiin' on hänelle ongelma, mutta hän ei vaadi minun muuttuvan. Tämä satutti minua kovasti, joten kerroin siitä kuraattorille..." "Kuraattori suhtautui asiaan erittäin hyvin ja sain häneltä tukea asiassa. Hän kertoi, että suuntautuminen selviää ajan kanssa, ja ettei sen suhteen ole kiirettä. Hän kertoi myös, mitkä seikat vanhempia voivat askarruttaa seksuaalivähemmistöön kuulumisessa. Näitä ovat esimerkiksi pelko käyttäytymisen muuttumisesta, se että lapsi ei noudatakaan vanhempien mielessä olevaa tiettyä mallia, johon voi kuulua puolison sukupuolen lisäksi esimerkiksi jokin tietty ammatti; miten lapsi tulee pärjäämään elämässä ja miten muut ihmiset suhtautuvat asiaan." (nuori homomies)

Sukupuoli tai seksuaalinen suuntautuminen kannattaa ottaa puheeksi palvelutilanteessa, mikäli sillä saattaa olla merkitystä - erityisesti tilanteissa, joissa asiakkaalla on paha olo epämääräisistä syistä. Aihetta voi lähestyä avoimien kysymysten keinoin, esimerkiksi "Koetko olosi tyttönä/poikana hyväksi? Oletko tyytyväinen sukupuoleesi? Haluaisitko olla erilainen nainen/mies kuin nyt olet? Voitko ilmaista sukupuoltasi niin kuin haluat?" ja niin edelleen. Mikäli sanat eivät tunnu riittävän, sukupuolen voi myös vaikkapa piirtää. Kannattaa myös huomioida, että nuoren voi olla helpompi kertoa kenestä hän pitää (tytöistä, pojista, jostakin aivan tietystä tytöstä tai pojasta?) kuin sukupuoli-identiteetistään (tyttö, poika, jotain muuta?).

On kuitenkin tärkeää, ettei korosteta henkilön seksuaalista suuntautumista tai sukupuolen kokemusta tarpeettomasti, mikäli ne eivät liity asiakkaan todelliseen ongelmaan tai palveluntarpeeseen.

”Mielestäni aidon kohtaamisen tunteen synnytti läsnäolo sekä se, ettei kuraattori missään vaiheessa kyseenalaistanut kertomaani. Hän ei vähätellyt eikä analysoinut tilannettani, vaan puhui siltä pohjalta, mitä itse kerroin.”

Joissakin tapauksissa asiakas voi itsekin olla identiteetistään tai tarpeistaan epävarma, jolloin työntekijän sensitiivisyys ja kyky tukea asiakasta tämän omassa prosessissa korostuu. Monissa sosiaalialan palveluissa palvelunkäyttäjillä voi olla esimerkiksi rikkinäiseen elämäntilanteeseen, masennukseen, elämänhallintaan, mielenterveyteen tai päihteisiin liittyviä ongelmia. Mahdollinen epävarmuus omasta identiteetistä ja sekä sisäistetyt että ympäristössä vallitsevat negatiiviset asenteet voivat olla osa palvelunkäyttäjän ongelmavyöhytiä. Silloin on tärkeää, että työntekijän ja asiakkaan suhteessa on sellainen luottamuksen ja turvallisuuden taso, että palvelunkäyttäjä uskaltaa puhua myös näistä asioista ja voi luottaa siihen, että työntekijä tukee häntä varauksetta.

Läheisverkostot voivat rakentua monin tavoin

Vaikka hlbtqi-ihminen kokisikin suhteet lähtöperheeseen merkittäväksi osaksi omaa elämäänsä, heidän ymmärtämättömyytensä tai haluttomuutensa hyväksyä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta voivat saada henkilön salaamaan todellisen identiteettinsä. Tämä voi henkilön itsetunnon ja omakuovan heikentämisen lisäksi etäännyttää perheenjäseniä toisistaan ja heikentää perhesuhteiden laatua.

”Joskus mietityttää, et miks ei vaan vois olla avoin mun vanhemmille mun biseksuaalisuudesta. Mut sit mietin että äiti varmaan sais sydärin ja näin. On ne silleen kuitenkin niin tärkeitä, ettei haluais pahoittaa niiden mieltä ja tiedän ettei ne ottais asiaa mitenkään kevyesti jos kertoisin niille tästä. Toisaalta taas tuntuu, että tavallaan vähän valehtelen niille koko ajan kun en kerro tästä, tai kun vaan kääntää puheen muualle mikäli tulee puheeksi vaikka ketä tapailen jne.”
(bi-nainen)

Riskitekijänä voi olla sosiaalisten tukiverkostojen heikentyminen myös vaikkapa perinteisesti suurempiin kaupunkeihin vapaamman ilmapiirin toivossa suuntautuneen muuttoliikenteen takia. Joillakin hlbtqi-henkilöillä ystävien kautta rakentuneiden läheis- ja tukiverkostojen merkitys on tällöin voinut kasvaa olennaisesti. Etenkin joidenkin vanhempaa ikäluokkaa edustavien hlbtqi-henkilöiden kohdalla saatetaan puhua jopa ”valitusta perheestä”.

Myös hlbtqi-ihmisen läheiset voivat tarvita tukea

Sosiaalityön asiakkaina on hlbtqi-ihmisiä enemmän heidän läheisiään: vanhempia, kumppaneita, sisaruksia, isovanhempia ja lapsia. Osa heistä kokee läheisensä seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen kokemisen sekä siihen liittyvän identiteetin luontaisena osana hänen persoonaansa, ja moninaisuuden ilmentymät voidaan nähdä esimerkiksi parisuhteessa rikkautena ja ilon aiheena. Osalle taas läheisen hlbtqi-identiteetti voi olla hämmentävä ja vaikeasti esille otettava asia tai jopa kriisin paikka.

Mitä jos pieni Ville haluaisikin leikkiä mieluiten prinsessaleikkejä tai Ennille tuottaa ahdistusta, kun häntä ei kohdella poikana? Oman lapsen ahtaat sukupuolirajat ylittävä sukupuolen ilmaisu, samaistuminen tai ei-heterous voi olla vanhemmalle vaikeaa hyväksyä, tuli se ilmi jo varhaislapsuudessa tai vasta jälkikasvun ollessa keski-iässä. Pienen lapsen vanhemmalle voi olla tarpeellista saada tilaisuus käsitellä tunteitaan omaa tahtiaan ammattilaisen tai vertaistuen kanssa sekä saada tietoa siitä, kuinka voi parhaiten tukea lapsen kasvua. Vanhempi voi myös tarvita apua osatakseen kohdata oikein teini-ikäisensä, joka tulee ulos kaapista tai pohtii seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoltaan. Niin lapsella kuin nuorella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, jossa myös hänen sukupuolen ilmaisuaan ja seksuaalista suuntautumistaan kunnioitetaan eikä hänen tarvitse kokea itseään väheksytyksi tai jotenkin vialliseksi niiden perusteella. Sosiaalialan työntekijöiden tulisikin osata sekä auttaa vanhempia turvallisen kasvuympäristön luomisessa lapselleen, että tunnistaa lastensuojelulliset epäkohdat mikäli vanhemmat eivät liiallisen sukupuoli- tai heteronormatiivisuuden vuoksi kykene sellaista luomaan.

Haasteellinen tilanne voi olla myös jos parisuhteessa selviää, että oma kumppani ei olekaan aivan sellainen kuin oletti - vaikkapa miehen kertoessa vaimolleen kokevansa sukupuolensa todellisuudessa naiseksi tai identifioituvansa biseksuaaliksi. Parisuhde voi ajautua kriisiin, etenkin mikäli tilanne tulee toiselle osapuolelle täytenä yllätyksenä. Kriisistä selviytyminen voi vaatia pääsyä pariterapiaan selvittämään tilannetta ja tunteita monitahoisesti sekä luomaan uusia ratkaisuja kompromissien kautta. Onko ero ainoa vaihtoehto vai löydetäänkö molemmille osapuolille sopiva tapa jatkaa yhteiseloa? Mikäli parilla on lapsia, täytyy myös pohtia, miten tilanteesta päästään yli heidän kannaltaan parhaalla tavalla. Läheisen aikuisen tai sisaruksen seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuolikokemuksesta voi hyvin kertoa lapselle ikään sopivalla tavalla.

”Sekä [sosiaali]alan ihmisenä että toiseen biologiseen vanhempaansa vasta aikuisena tutustuneena voisin sanoa, ettei ole missään mielessä reilua ettei esimerkiksi lastenvalvojaa paljoa kiinnosta miten mielivaltaisesti toinen vanhempi päättää lapsen tapaamisista ihan vain oman mielipahansa perusteella. Multa on siis viety yksi vanhempi vain siksi että toinen päätti kostaa ja perustella sitä lapsen hyvinvoinnilla - joku ammattilainen olisi tähänkin voinut puuttua kertomalla, ettei lapsi mene rikki jos sillä on isä joka on nainen.” (transnaisen tytär)

Asiakkaiden kriisitilanteissa sosiaalialan ammattilaisen tulee kyetä toimimaan puolueettomasti ja rationaalisesti sekä edistämään perhesuhteiden säilymistä silloinkin, kun henkilökohtaiset tunnemyrskyt saattavat vaikuttaa asiakkaiden tilanneharkintaan. Koska ammattilaisen tehtävänä on auttaa perhettä löytämään tilanteeseen ratkaisu, joka on kaikille hyväksi, on tärkeää, että ammattilainen kykenee toimimaan puolueettomasti ammattietiikan mukaisesti eikä anna esimerkiksi omien ennakkoluulojensa vaikuttaa asiakkaiden kanssa tehtävään työhön.

”Uskallanko kertoa...?”

Kaapista ulostulo. Asiakas voi tulla sinuiksi oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteettinsä kanssa missä tahansa elämänvaiheessa. Kaapista ulostulolla viitataan hetkeen, jolloin yksilö kertoo ei-heterosta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai transihmisyydestään perheelle, ystäville ja sukulaisille, työ- tai harrastepiirille - tai vaikka sosiaalialan työntekijälle. Yksilöstä riippuen avoimuus olla oma itsensä vaihtelee, ja jotkut saattavat olla kaapista ulos vain osalle sosiaalista verkostoaan. Ihminen voi myös pysyä kokonaan kaapissa, ellei koe ympäristöä tarpeeksi turvalliseksi muiden ihmisten ennakkoluuloisten asenteiden sekä torjutuksi tai tuomituksi tulemisen pelosta.

Myös palveluja käytettäessä asiakkaalla voi olla erilaisia ennakkoluuloja työntekijän mahdollisesta reaktiosta, mikäli hän tulee ulos kaapista. Asiakas voi esimerkiksi pelätä joutuvansa syrjinnän, epäasiallisen kohtelun tai vähättelyn kohteeksi tai olettaa tilanteen muuttuvan vaivautuneeksi mikäli hän tuo ilmi joitakin elämänsä osa-alueita, joita kohtaan ammattilaisella voi olla negatiivisia asenteita. **Tällaiset pelot ja ennakkoluulot ovat yleisimpiä syitä siihen, että moni hlbtqi-ihminen jättää palveluissa kertomatta esimerkiksi seksuaalisesta suuntautumisestaan.**

”En ole jostain syystä koskaan jaksanut ottaa puheeksi tapailemiani tyttöjä, sen sijaan tämänhetkisestä poikaystävästäni olen hoitosuhteessa puhunut. Kai olen ajatellut, että kiinnostustani naisiin sanottaisiin ’nuoruusiän viuhahdukseksi’.” (nuori bi-nainen)

Joskus pienelläkin hyväksytyksi tulemisen kokemuksella voi olla iso arvo! Joissakin tilanteissa ammattilainen voi olla ensimmäinen ihminen, jolle henkilö tulee ulos kaapista. Omasta identiteetistä kertominen sekä ”luvan saaminen” omalle kokemukselle voi olla hyvin voimaannuttavaa ja antaa paljon toivoa, etenkin mikäli tällaista tukea ei ennen ole saanut.

Mahdollisia hlbtqi-asiakkaan pelon kohteita sekä aidon kohtaamisen kompastuskiviä voivat olla myös esimerkiksi seuraavat tilanteet:

Liika uteliaisuus. Asiakas voi pelätä joutuvansa mahdollisesti ylimääräisten tai tunkeilevien kysymysten kohteeksi, mikäli tuo ilmi oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolisen identiteettinsä. **Asiakkaan ollessa tuen tarvitsijana vaikeassa elämäntilanteessa on kohtuutonta odottaa, että asiakas toimisi kouluttajana hlbtqi-kysymysten suhteen.** Asiakkaalta saa ja pitääkin kysyä rohkeasti tämän elämästä tarpeen vaatiessa, mutta kannattaa muistaa, että perusteeton kysymystulva saattaa tuntua kuormittavalta.

Pakko olla täydellinen? Koska kulttuurissamme ei vielä kukaan tunnusteta itsestäänselvyytenä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta sekä samaa sukupuolta olevien pariskuntien oikeutta perustaa perhe ja hankkia lapsia (esim. adoptio-oikeuden puute), sateenkaariperheiden edustajat saattavat joskus tuntea, että heidän pitäisi menestyä erityisen mallikelpoisesti vanhemmuudessa ja perheenä. Tämä voi entisestään nostaa kynnystä kertoa mahdollisista ongelmista avoimesti tai hakea apua tarvittaessa. Joskus myös työntekijä saattaa huomaamattaan idealisoida hlbtqi-henkilöitä tai heidän perheitään, jolloin riskiksi muodostuu, ettei heidän ongelmiaan nähdä ja kohdata. Esimerkiksi parisuhdeväkivaltaa tai päihdeongelmia esiintyy muillakin kuin heteroilla.

Voinkohan luottaa siihen, että tämä pysyy varmasti meidän välisenä... Salassapitovelvollisuus on varmasti itsestäänselvyys jokaiselle sosiaalialan työntekijälle. Tästä huolimatta palvelunkäyttäjä voi pelätä, että ammattilainen saattaa kertoa asiakkaan palvelusuhteessa julki tuomasta hlbtqi-identiteetistä tämän lähipiirille tai muulle yhteisölle, eli ”outtaa” hänet (engl. *outing*). Outtaamisen pelkoa voidaan hälventää muistuttamalla asiakasta työntekijän salassapitovelvollisuudesta jo asiakassuhteen alkaessa ja painottamalla, että keskustellut asiat jäävät työntekijän ja asiakkaan välille. On tärkeää muistaa, että vaikka palvelunkäyttäjä avautuisi työntekijälle seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoleen liittyvistä asioista, hän ei silti välttämättä ole ”ulkona kaapista” muissa asiayhteyksissä. Esimerkiksi perheiden sosiaalipalveluiden työntekijän kanssa keskustelevalle nuorelle ei välttämättä uskalla kertoa työntekijälle lesboudestaan, koska pelkää asian kantautuvan vanhempiensa korviin. Perheen olosuhteet eivät aina näy päällepäin, ja riskinä voi olla perhesuhteiden kiristymisen lisäksi jopa perheväkivallan kohteeksi joutuminen tai kotoa pois heittäminen. Myös nuorella asiakkaalla on oikeus päättää, mitä tietoa hänestä saa kertoa eteenpäin, ja tätä itsemääräämisoikeutta tulee aina kunnioittaa - mukaan lukien tilanteet, joissa työntekijällä on ilmoittamisvelvollisuus (esim. lastensuojeluilmoitus).

Myös erilaisissa yhteisöissä, hoitolaitoksissa tai ryhmäkodeissa asiakas saattaa uskaltaa puhua kokemuksistaan avoimemmin työntekijän kanssa, mutta elämä voi käydä tukalaksi, mikäli sana leviää yhteisössä ja muiden palvelunkäyttäjien asenteet eivät ole kohdillaan. Lisäksi etenkin erilaisista kulttuureista kotoisin olevien henkilöiden kanssa työskenneltäessä on tärkeää huomioida, että joissakin kulttuureissa hetero- ja sukupuolinormeista poikkeaminen voi olla suuri tabu. Mikäli hlbtqi-henkilön identiteetti tulee suvun tai perheen tietoon, kunniaavakivallan tai jopa kunniamurhan riski voi olla todellinen.

Useimmissa asiakassuhteissa luottamuksen syntyminen on menestyksekkään palvelun toteutumisen kannalta ensiarvoisen tärkeää.

Asiakkaan tullessa kohdatuksi omana itsenään syntyy hyvä aloitus asiakassuhteelle, joka vaikuttaa myönteisesti sekä asiakkaan kokemukseen palvelusta että sosiaalityön prosessin myöhempään toteutumiseen. Hyväksyvä ja vastaanottava kohtaaminen myös rohkaisee uusiin ulostuloihin, kun taas kiusaantunut ja ennakkoluuloinen ilmapiiri voi johtaa siihen, että asiakkaan ei ole myöhemminkään helppo mainita identiteettiinsä liittyvistä asioista eri palveluissa.

Kertomukset niin hyvistä kuin huonoistakin palvelukokemuksista saattavat myös levitä hlbtqi-yhteisön sisällä.

”Tuttujen kokemukset tai jonkun paikkakunnan tai paikan maine vaikuttavat varmasti myös kuinka nopeasti suuntautumisen uskaltaa ottaa käynnillä esille. Asiallinen asiakaspalvelu on paras konsti sikäli, jos jonkun kivan/asiallisen paikan/sosiaalityöntekijän maine leviää.” (lesbonainen)

Ammatillinen itsereflektio

Työntekijän arvomaailma voi joskus olla hyvinkin erilainen kuin asiakkaalla, mutta meidän tulee silti kyetä työskentelemään asiakkaamme kanssa kunnioittavalla ja dialogisella tavalla. Ammatillaisen ennakko-oletukset saattavat näkyä niin puhettavassa kuin oheisviestinnässäkin, esimerkiksi kehonkielessä ja ilmeissä. **Asiakas tunnistaa epäluontevan, torjuvan tai vähättelevän suhtautumisen hyvin herkästi.** Ammatillaisen kannattaakin pohtia jo ennalta omien käsitystensä ja arvojensa perustaa sekä niiden mahdollisia vaikutuksia asiakastyössä seksuaaliselta suuntautumiseltaan ja sukupuoleltaan moninaisten asiakkaiden kanssa.

Harjoitus: Reflektoi arvojasi, pohdi maailmankuvaasi

1. Tutki käsityksiäsi seksuaalisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolisuudesta. Mikä on "normaalia" seksuaalisuutta? Entä mikä on "normaalia" sukupuolisuutta? Miten koet seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvät teemat?
2. Tunnistatko näkemyksissäsi esimerkiksi **patologisoivan eli sairausnäkemys** ("homoudessa on jotakin sairasta ja poikkeavaa, transihmiset potevat identifiikaatiohäiriötä"), **synniksi leimaavan** ("homous on moraalinen valinta") tai **humanistisen** ("ihmisillä on oikeus elää elämäänsä heidät onnelliseksi tekevällä tavalla, kunhan se ei vahingoista muita") käsityksen piirteitä?
3. Millä tavalla vaikkapa perhetaustasi, sosiaaliset verkostosi, uskontosi sekä yhteiskunnassa vallitsevat erilaiset näkemykset ovat vaikuttaneet omien asenteidesi muotoutumiseen?
4. Miten käsityksesi saattavat edistää tai haitata työskentelyä yhdessä asiakkaan kanssa tämän hyvinvoinnin parantamiseksi?
5. Tuntuuko ei-heteron tai sukupuolirajoja jollakin tavalla ylittävän henkilön kohtaaminen sinusta kaikissa tilanteissa luontevalta? Mitä koet helppona, mitä vaikeana?
6. Miten voisit toimia mahdollisesta arvoihin liittyvästä ristiriitatilanteesta huolimatta avoimesti ja dialogisesti asiakaskohtaamisessa?

Moninaisuutta olettava työote

Aktiivinen moninaisuuden olettaminen* on yksi tapa korvata sukupuoli- ja hetero-olettamukseen pohjautuvat ajattelutavat sekä ratkaista niiden tuomat haitat. Moninaisuuden olettaminen on asiakastilanteissa muutenkin hyödyllinen lähestymistapa, koska itse asiassa meistä jokaisesta löytyy jonkinlaista moninaisuutta. Jokaisella on seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolikokemuksen lisäksi myös esimerkiksi oma kulttuurinen taustansa, perhemuotonsa ja maailmankatsomuksensa. Omaa työtötään voi kehittää moninaisuutta olettavaksi esimerkiksi seuraavista lähtökohdista:

- **Pyri aktiivisesti ymmärtämään, ettet voi ennakolta tietää tai olettaa asiakkaasta mitään.** Homous, transihmisyys tai henkilön kokemus itsestään ei välttämättä näy päällepäin, eikä henkilö aina halua tuoda sitä muutenkaan esiin.
- **Tunnista, että asiakas on oman elämäntilanteensa ja kokemuksensa asiantuntija.** Vain yksilöiden ja perheiden omien näkemysten kautta saadaan todenperäinen kuva siitä, miten asiakas määrittelee itsensä, lähiverkostonsa ja tilanteensa.
- **Asiakkaan elämäntilanteen suhteen sinulla on ”lupa olla tyhmä”.** Älä siis oletta vaan kysy, ja ole avoin vaihtoehdoille! Selventävät kysymykset voivat olla paikallaan monenlaisissa tilanteissa, koska oletusten kautta tehdyt päätelmät asiakkaan tilanteesta eivät aina vastaa todellisuutta. Joskus voi käydä näinkin...

”Menin parhaan ystävättäreni mukaan ekaan neuvolaan kun ystäväni mies ei päässyt paikalle. Neuvolatäti pyysi meidät sisälle ja kyseli muutaman kysymyksen kaveriltani kunnes alkoi kyselemään minulta. Hetki meni kunnes tajuttiin kyseisen mamman kanssa mikä oli homman nimi. Neuvolatäti sitten kysyi, että no mites toinen äiti on ajatellut tilanteesta, olenko onnellinen tulevasta vauvasta jne. Hän oletti samantien että olemme partnerit ja saamme lapsen yhdessä. Tilanne oli koominen mutta suloinen - varsinkin kun neuvolatäti punastui virheen tajutessaan!”

Harjoitus: Moninaisuuden olettaminen

1. *Sanna* on leikkipuiston vakioasiakkaita kahden pienen lapsensa kanssa. Millaisia oletuksia uskot leikkipuiston työntekijän helposti tekevän hänestä ensivaikutelman perusteella? (esim. parisuhteessa miehen kanssa, yksinhuoltaja?)
2. Mieti, miten monella lailla todellisuus voi poiketa hetero- ja sukupuolinormatiivisuuteen pohjautuvista oletuksista. Esimerkiksi *Sanna* voisi identifioitua heteroksi, biseksuaaliksi tai lesboksi. Hän voi olla yksinhuoltaja, tai elää suhteessa miehen, naisen tai transihmisen kanssa. Lapset on voitu saada entisessä tai nykyisessä suhteessa miehen tai naisen kanssa. Vaikka *Sanna* eläisi suhteessa miehen kanssa, on mahdollista että hän tuntee oikeastaan enemmän vetoa naisiin. Ei myöskään ole varmaa, että *Sannan* omaksi kokema tai syntymässä määritelty sukupuoli on yksiselitteisesti nainen.
3. Pohdi jotakin omaa asiakastasi tai tuntemaasi henkilöä. Mieti, millaisia oletuksia sinulla on tästä henkilöstä. Mihin hänen ominaisuuksiinsa esimerkiksi käsityksesi hänen sukupuolestaan perustuvat? Millä tavoin henkilön todellisuus voisi poiketa oletuksistasi?

*Juha Jämsä (2008) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville.

Moninaisuutta huomioiva vuorovaikutus

Moninaisuuden esilletuloa estävät sukupuoli- ja hetero-olettamusten muurit tulevat asiakastyössä esiin usein puhetavan kautta. **Omaan puhetapaan kannattaakin kiinnittää aivan erityistä huomiota ja pyrkiä tietoisesti käyttämään mahdollisimman sisällyttävää ja sukupuolineutraalia kieltä, joka ei sisällä oletuksia esimerkiksi palvelunkäyttäjän parisuhteesta, seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuolen kokemuksesta tai perhemuodosta.** Näin voidaan huomattavastikin madaltaa henkilön kynnystä olla avoimesti oma itsensä palveluissa.

Käytä avoimia kysymyksiä. Esimerkiksi kysymykseen ”Oletko naimisissa?” sisältyy hetero-oletus, eikä kysymys anna vastaajalle tilaa kertoa vaikkapa rekisteröidystä parisuhteestaan. Sen sijaan kysyttäessä ”Oletko parisuhteessa?” tämän kuulee jokainen oikein. Heterosuhteessa elävä mies voi vastata vaikkapa ”Kyllä, olen ollut naimisissa vaimoni kanssa jo kymmenen vuotta”. Homo- tai lesbosuhteessa elävälle kysymys taas antaa valinnanvaraa vastata elämäntilanteensa pohjalta. Homomies voi esimerkiksi vastata elävänsä rekisteröidyssä parisuhteessa tai kertoa yksinkertaisesti olevansa parisuhteessa, ilman että hänen tarvitsee välttämättä tuoda julki olevansa suhteessa miehen kanssa.

Puhu mieluummin kumppanista kuin miehestä, vaimosta, tyttö- tai poikaystävästä... Älä oleta automaattisesti, että parikymppisellä naisella on miesystävä tai kehitysvammaisen mies on kiinnostunut naisista. Puhuessaa asiakkaan parisuhteesta kannattaa mieluummin puhua vaikkapa partnerista tai puolisoista vaimon tai miehen sijaan. Moni hltiq-henkilö voi olla melkoinen mestari sukupuolineutraalin kielen käytössä esimerkiksi mikäli ei halua aina uusia ihmisiä kohdattaessa tuoda ilmi seksuaalista suuntautumistaan tai suhdemuotoaan. Tietyissä tapauksissa sukupuolisensitiivinen kysymyksenasettelu voi siis toimia myös suoranaisena signaalina, jolloin vaikkapa lesbon on helppo kertoa naissuhteestaan.

Kuulostelee ja käytä asiakkaan itse käyttämiä ilmaisuja. Kuuntele asiakkaitasi herkkävaistoisesti, vailla ennako-oletuksia. Pyri käyttämään asiakkaan kumppanista ja perhesuhteista mieluiten samoja ilmaisuja kuin tämä itse.

”(Palveluissa) toivotetaan poikaystäväsi, no mitäs tää poikaystävä, poikaystävä, poikaystävä, mies, mies mies, kunnes sitten jossain vaiheessa pakko korjata että hän on siis nainen.”... ”kyllä ne vähän jää miettimään ja tulee lähinnä itselleen kiusallinen olo kun ei ehkä liity muuten ollenkaan käyntiin, yleensä eivät kommentoi mitään, mutta en nyt voi olla että joo tota poikaystäväni sitä ja tätä ja ku ne tosiaan sitä toistaa, kun mä taas käytän puoliso sanaa. Ehkä sitä olisi parempi myös käyttää työntekijöiden...” (lesbonainen)

Tällaisella herkkyydellä voi paitsi välttää väärinkäsityksiä, myös osoittaa kunnioitusta asiakkaan omalle määrittelylle esimerkiksi elämäntilanteestaan, perhemuodostaan ja sukupuolestaan.

Älä sorru ”kaapittamaan” asiakastasi. Joskus ammattilainen ei välttämättä uskalla tai halua käyttää samoja ilmaisuja asiakkaan parisuhde- tai perhemuodosta kuin tämä itse. Naispuolinen palvelunkäyttäjä voi vaikkapa selkeästi puhua kumppanistaan vaimona ja partnerina, mutta työntekijä viittaa tähän silti jatkuvasti ”ystävättärenä”. Tällöin asiakkaalle jää helposti kuva, että työntekijä ei osaa kohdata hänen parisuhde- tai perhemuotoaan luontevasti - tai että ammatillisen kuoren alla saattaa piillä hyvinkin negatiivisia asenteita hltiq-henkilöitä kohtaan.

Voit myös ”kokeilla kepillä jäätä” tai ottaa asian puheeksi tilanteeseen sopivalla tavalla.

Sukupuolineutraalin kielenkäytön ohella seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjä sekä näiden parisuhteita kuvaavia termejä tulisi myös lausua ääneen tarpeen vaatiessa. Esimerkiksi monet vanhemmat ihmiset voivat puhua asuinkumppanistaan tai hoivaajastaan ”ystävänä” tai ”ystävättärenä”, vaikka tämä itse asiassa olisi elämäkumppani. Tällöin läheissuhteen laatua ja merkitystä voi pyrkiä selvittämään tarkemmin vaikkapa hienovaraisten avointen kysymysten avulla.

On myös huomattava, että vaikkapa monella nuorella ei välttämättä ole selkeää seksuaalisen suuntautumisen identiteettiä ja aihe voi tuntua hankalalta ottaa puheeksi. Työntekijä voikin rohkeasti vaikkapa tarjota useampaa vastausvaihtoehtoa. ”Seurusteletko, onko sinulla tyttö- tai poikaystävää?”

”Ensimmäisten tapaamisten yhteydessä kuraattori kysyi erilaisia asioita elämästäni, kuten ystäväpiirin laajuudesta ja että onko minulla tyttöystävää. Olin siihen aikaan epävarma seksuaalisesta suuntautumisestani ja suurimmaksi osaksi kaapissa. Vastasin kuraattorille, ettei minulla ole tyttöystävää, mutta en uskaltanut kertoa että pohdin kiinnostusta jätkeä kohtaan.” (nuori homomies)

Voit myös kysyä suoraan, mitä sanoja palvelunkäyttäjä toivoisi käytettävän itsestään, parisuhteestaan tai perheestään. Esimerkiksi päiväkodeissa hoitajat voivat tiedustella vanhemmilta miten lapsi kutsuu perheenjäseniään vaikkapa apilaperheessä, ja transhenkilöltä voi joissakin tilanteissa olla hyvä varmistaa, miten tämä haluaa tulla puhutelluksi.

Muista sanattoman viestinnän merkitys. Oletko kokonaisvaltaisesti läsnä asiakastilanteessa? Välittykö vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa aidosti kohtaava, rohkaiseva ja hyväksyvä suhtautuminen myös vaikkapa elekielen, äänensävyn sekä ilmeiden osalta - vai nojaututko huomaamattasi hieman taaksepäin? Asiakas aistii rivien välistä helposti, mikäli koet jonkin hänen ilmi tuomansa asian hämmentävänä tai vaivaannuttavana.

Miten voit harjoitella sisällyttävämmän kielen käyttöä työssäsi?

1. Asettaudu eri vähemmistöjä edustavien henkilöiden asemaan, ja kuulostele miltä hetero- ja sukupuoli oletuksia sisältävä kieli kuulostaa.
2. Kirjoita ylös joukko tyypillisiä kysymyksiä, joita käytät omassa työssäsi. Tunnistatko niistä asiakkaan sukupuoleen tai elämäntilanteeseen liittyviä oletuksia, jotka saattavat rajata vastausvaihtoehtoja? Mieti, millä tavalla voisit muotoilla kysymykset hlbtqi-sensitiivisemmiksi ja avoimmiksi.

Esim. ”Oletko parisuhteessa?” ”Ketkä ovat sinulle läheisimpiä henkilöitä?” ”Millä tavalla he ovat sinulle merkityksellisiä?” ”Keitä kuuluu perheeseen?” ”Kuka teillä hoitaa lapsen koulunkäyntiin liittyvät asiat?” jne.

Moninaisuudelle tilaa antava palveluympäristö

Kenellä on lupa näkyä? Pelko työntekijän ja organisaation negatiivisista asenteista estää monia asiakkaita tuomasta ilmi seksuaalista suuntautumistaan, parisuhde- tai perhemuotoaan, sukupuoli-identiteettiään tai näihin liittyviä häntä mahdollisesti askarruttaviin aiheita. Mutta miten voisimme jo visuaalisen ympäristön ja eri materiaalien keinoin kertoa asiakkaille, että organisaatiomme on hlbtqi-sensitiivinen ja tässä palvelussa heitä tullaan kuuntelemaan ja kunnioittamaan? Entä mitä voisimme tehdä, jotta asiakastilat tukisivat turvallista ja avointa kohtaamista mahdollisimman hyvin?

Moninaisuus näkyviin asiakastiloissa!

On useita erilaisia keinoja tehdä asiakastiloista inklusiivisempia ja paremmin moninaisuudelle tilaa antavia. Katso ympärillesi työpaikallasi. Mitä materiaaleja ja sisustusta asiakastiloissanne on esillä? Esimerkiksi neuvolan odotustilat ovat usein värikkäitä ja niissä on monenlaista materiaalia: julisteita, esitteitä, kirjoja... Mutta näytetäänkö kuvissa yksipuolisesti vain heteromallisia ydinperheitä? Voivatko hlbtqi-henkilöt ja heidän perheensä tuntea, että tämä paikka on myös meidän, myös meille tarkoitettu?

Näkymättömyys, näkymättömäksi tekeminen ja marginalisaatio ovat joitakin keskeisistä hlbtqi-ihmisiin kohdistuvista haasteista. **Siksi esimerkiksi odotushuoneen visuaalisessa ilmeessä on hyvä huomioida moninaisuusnäkökulmat; julisteissa, kuvissa ja materiaaleissa** kannattaa esitellä heteroparien ja heidän perheidensä lisäksi myös esimerkiksi sateenkaariperheitä sekä nais- ja miespareja - samoin kuten muuten etnisyydeltään ja perhemuodoiltaan moninaisia perheitä, transihmisiä, vammaisia henkilöitä ja niin edelleen. Esille voi laittaa myös organisaation yhdenvertaisia toimintaperiaatteita esitteleviä materiaaleja sekä tiedoksi asiakkaille että muistutukseksi omalle henkilökunnalle, ja hlbtqi-syrjintää vastustavia iskulauseita ja viestejä.

Ilmoitustauluilla sekä tarjolla olevissa esitteissä voi olla muiden tapahtumien ja ilmoitusten lisäksi myös hlbtqi-palvelunkäyttäjää mahdollisesti kiinnostavaa tai heille tarpeellisista tietoa - esimerkiksi Sateenkaariperheet ry:n materiaaleja ja tapahtumia perheiden palveluissa, tietoa muun muassa Setan ja Transtukupisteen toiminnasta sekä Setan paikallisten jäsenjärjestöjen nuortenryhmistä kouluissa ja nuorisotaloilla, sekä Yhdenvertainen Vanhuus -projektin julisteita terveysasemilla, vanhusten päiväkeskuksissa ja palvelutaloissa. Miksei myös odotushuoneen lehtitarjontaan voisi sisältyä vaikkapa Normihomolehti tai lastenkirjojen joukosta löytyä kirjoja, joissa päähenkilöllä onkin kaksi äitiä?

Myös oman työhuoneen sisustukseen kannattaa sisällyttää hlbtqi-sensitiivisiä ”vinkkejä”. Esimerkiksi **sateenkaarisymboli tai hlbtqi-teemainen, yhdenvertaisuutta painottava juliste** voivat auttaa osoittamaan jo kättelyssä, ettet varmaankaan tule kohottelemaan kulmakarvojasi tai vaivaantumaan, mikäli asiakas mainitsee samaa sukupuolta olevan kumppaninsa.

Palveluista tiedottaminen ja lomakkeet

Myös erilaisiin palvelun kirjallisiin materiaaleihin kuten esitteisiin ja internet-sivuihin sekä käytössä oleviin lomakkeisiin kannattaa sisällyttää hlbtqi-sensitiivinen näkökulma. Esimerkiksi seuraavia asioita olisi hyvä pohtia:

- Palveluita markkinoitaessa ja niiden kuvauksissa olisi hyvä olla erikseen **maininta, että työntekijät on koulutettu kohtaamaan moninaisuutta** seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen saralla - kunhan on huolehdittu, että näin todella on jokaisen työntekijän kohdalla.
- Ottaako materiaalien **terminologia** huomioon moninaiset seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen kokemisen mahdollisuudet vai kuultaako vaikkapa vastausvaihtoehdoista läpi hetero-olettaus?
- Kyselylomakkeita suunniteltaessa olisi hyvä huomioida, **mitä tietoa missäkin asiayhteydessä itse asiassa tarvitaan**, ja muotoilla kysymykset vastaamaan sitä. Olisiko asiakkaan elämäntilannetta kartoitettaessa kannattavaa kysyä lomakkeessa rutiininomaisesti myös asiakkaan seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuolen kokemuksesta?
- Kysytäänkö lomakkeissa sukupuolta? Ovatko vastausvaihtoehdot **mies/nainen vai avoin kysymys?** Kolmanneksi vastausvaihtoehdoksi voisi valita esimerkiksi ”muu, mikä?”. Näin sukupuolensa moninaisesti kokevilla on mahdollisuus halutessaan määritellä sukupuolensa myös toisin. Voidaan myös pohtia, mitä tietoa sukupuolesta tarvitaan - esimerkiksi lääkehoidon kannalta voi olla tärkeää tietää henkilön syntymässä määritelty ja mahdolliset transsukupuolisen läpikäymät sukupuolen korjaushoidot. Kun on kyse siitä, minkä sukupuolen edustajana henkilö haluaa tulla kohdelluksi, usein vastaukseksi riittää kuitenkin sosiaalinen sukupuoli.
- Jos lomakkeessa kysytään **parisuhdemuodosta**, huomioivatko vastausvaihtoehdot avioliiton lisäksi myös avoliiton, rekisteröidyn parisuhteen tai muun parisuhteen samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa?
- Mikäli lomakkeessa kysytään perheestä, onko siinä **tilaa erilaisille perhemuodoille?** Kysytäänkö kuka on ”äiti” ja kuka ”isä”, vai onko mahdollisuutta esimerkiksi avoimen kysymyksen kautta määritellä erilaiset perhemuodot, kuten yhden vanhemman perheet, kahden äidin tai isän perheet, apilaperheet, sosiaaliset vanhemmat ja etävanhemmat. Jos tällaiset tiedot ovat tilanteessa oleellisia, moninaisuuden huomiointi voi auttaa käsittämään paremmin myös esimerkiksi eri tavoin rakentuneita uusioperheitä sekä järjestelyjä, joissa vaikkapa isovanhemmalla on aktiivinen rooli lapsen kasvatuksessa.
- Valmiiden lomakkeiden osalta moninaisuuden huomiointia voi edistää myös yksittäisen ammattilaisen **luovat merkintätavat**. Mikäli vaikkapa palvelun aloitusneuvottelussa tulee ilmi keskeisiä asiakkaan elämään liittyviä tekijöitä, nämä kannattaa kirjoittaa ylös jollakin tavalla, vaikkei lomakkeessa asiaa olisikaan osattu erikseen kysyä. Tässä voi ottaa huomioon myös seksuaalisen suuntautumisen sekä sukupuoli-identiteetin.

Palveluympäristön esteettömyys

Fyysinen esteettömyys

Usein käsite fyysinen esteettömyys liitetään esimerkiksi liikuntarajoitteisten tarpeiden huomioimiseen. Tämä näkökulma on kuitenkin hyvä ottaa huomioon myös pohdittaessa toimitilojen esteettömyyttä hlbtqi-henkilöiden kannalta.

Sukupuolijaotellut palvelut ja tilat (kuten pukeutumis- ja wc-tilat) **voivat tuoda haasteita sellaisille henkilöille, jotka eivät ole sukupuoleltaan yksiselitteisesti miehiä tai naisia** tai eivät vastaa sukupuolen ilmaisultaan ympäristön oletuksia. Sukupuolen korjausprosessissa olevalle tai transgender-henkilölle voi olla vaikea valita, kumpaa pukuhuonetta käyttää kun sukupuolipiirteet eivät ole yksiselitteisesti jommankumman sukupuolen. Sekä miesten että naisten puolella voi olla riski joutua epäasiallisen tuijottelun sekä reaktioiden kohteeksi. Erityisesti nuori transhenkilö voi kokea vakavaakin kehodysoforiaa (ristiriitaa kokemuksellisen ja kehollisen sukupuolen välillä), minkä vuoksi vaatteiden vaihtaminen muiden nähden voi olla nöyryyttävä kokemus. Myös muiden naisten mahdollisesti jollakin tapaa maskuliinisen näköisiksi mieltämät naiset, kuten jotkut transnaiset sekä poikamaisesti pukeutuvat lesbotytöt, ovat kertoneet joutuneensa epä mukaviin tilanteisiin vaikkapa naisten wc-tiloihin mennessään. **Entä minne sijoitetaan sukupuoleltaan erityinen henkilö, mikäli esimerkiksi potilashuoneet tai hoitosastot ovat sukupuolen mukaan jaoteltuja?**

Voisikin olla hyödyllistä miettiä jo etukäteen, miten tällaiset ongelmat voisi ratkaista. Mikäli mahdollista, esteettömyysnäkökulmat kannattaa ottaa huomioon jo organisaation tiloja ja niiden käyttöä suunniteltaessa. Onko mahdollista tarjota sukupuolineutraali vaihtoehto? Esimerkiksi sukupuolierottelemattomat wc-tilat tai mahdollisuus invavessojen käyttöön sekä varalla oleva, erillinen pukeutumistila voi olla joidenkin hlbtqi-henkilöiden elämää suuresti helpottava kokemus. Myös vaikkapa perheiden neuvontapalveluissa kannattaa ottaa huomioon se, etteivät kaikki perheet välttämättä rakennu kahden vanhemman parisuhteen ympärille. Vastaanotto-tiloihin voisi varata valmiiksi riittävästi tuoleja, jotta tilaa riittää tarvittaessa kaikille apilaperheen vanhemmille. Käytännössä esteettömyysnäkökulmien huomiointi ei välttämättä vaadi suurtakaan panostusta, ja saavutetut ratkaisut voivat palvella samalla muidenkin palvelunkäyttäjien tarpeita.

Sosiaalinen esteettömyys

Sosiaalinen esteettömyys viittaa palveluissa vallitsevaan yleiseen ilmapiiriin niin palvelunkäyttäjien kuin työntekijöidenkin kesken. Ammatilaisen kannattaa pitää silmällä, mikäli hänen työpaikallaan esiintyy vähemmistöjä halventavaa kielenkäyttöä ja puuttua negatiivisiin asenteisiin niiden tullessa ilmi. Näin taataan kaikille palvelunkäyttäjille turvallinen ja kunnioittava ympäristö. On hyvä muistaa, että esimerkiksi erilaisissa ryhmätilanteissa mitä suurimmalla todennäköisyydellä läsnä on ihmisiä, joita hlbtqi-aiheet koskettavat tai tulevat tulevaisuudessa koskettamaan joko oman kokemuksen tai lähipiirin kautta.

Miten voisit edistää sosiaalista esteettömyyttä omassa palvelussasi?

Pohdi palvelussanne vallitsevaa asiakkaiden keskinäistä ilmapiiriä erilaisissa ryhmätilanteissa.

1. Puhutaanko palvelunkäyttäjien keskuudessa ja/tai työntekijöiden kanssa yhdessä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä asioista? Ovatko puheet asiallisia ja moninaisuutta kunnioittavia vai esiintyykö halventavaa kielenkäyttöä, vitsailua tai ihmettelyä?
2. Onko yhteisössä tai ryhmässä ”kaapista ulos tulleita” hlbtqi-henkilöitä? Suhtaudutaanko heihin luontevasti ja yhdenvertaisesti vai esiintyykö ryhmän jäsenten välillä jännitteitä asiaan liittyen? / Mikäli joku ryhmän jäsenistä olisi hlbtqi-henkilö, uskotko ilmapiirin olevan sellainen että hänen olisi helppo tulla ulos kaapista? Miten olettaisit muiden palvelunkäyttäjien suhtautuvan?
3. Miten voisit edesauttaa myönteistä keskustelua sekä ilmapiiriä ryhmässä jokapäiväisessä kanssakäymisessä? Miten keskustelisit seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta eri asiakasryhmien kanssa?
4. Miten voisit puuttua tilanteeseen, mikäli joku palvelunkäyttäjä ryhtyisi puhumaan epäkunnioittavaan sävyyn ”transuista”?

Hlbtqi-sensitiivisyyden kehittäminen työyhteisössä

Oman moninaisuuskysymyksiin perehtymisen lisäksi hlbtqi-sensitiivisyyden kehittäminen kannattaa myös **ottaa puheeksi** omassa työyhteisössä, sillä hlbtqi-asiat tulevat harvemmin automaattisesti huomioiduiksi. Aihealueeseen liittyviä teemoja on hyvä tuoda esiin työpaikalla käytävässä keskustelussa ja edistää siten avoimemman keskustelu- ja asenne-ilmapiirin muodostumista. Mikäli yksittäisellä työntekijällä ei ole mahdollisuutta vaikkapa vaikuttaa kehnosti moninaisuutta huomioivaan esitteiden tai lomakkeiden sisältöön, parannusehdotuksia kannattaa aina välittää esimiehelle.

Organisaation tavoitteisiin, arvoihin ja toimintasuunnitelmiin tulisi sisällyttää erikseen myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvien näkökulmien huomioiminen. Keskeistä on, etteivät nämä alueet jää kuolleiksi pykäliksi - hlbtqi-sensitiivisyyttä organisaatiossa tulisi edistää vaikkapa kehityskeskustelujen, erilaisten reflektioharjoitusten sekä arvoista ja toimintaperiaatteista tiedottavien julisteiden avulla.

Myös **henkilöstön lisäkoulutus** aihealueelta voi olla tarpeen. Seta ry jäsenjärjestöineen (esimerkiksi Sateenkaariperheet ry) järjestävät koulutuksia seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden sekä sateenkaariperheiden kohtaamisesta. Myös järjestöjen internet-sivuilta löytyy paljon hyödyllistä tietoa sekä koulutusmateriaaleja.

Palvelunkäyttäjiltä kannattaa pyytää palautetta siitä, miten heidän mielestään palvelua voisi parantaa ja kehittää. Vaikkapa monella sateenkaariperheellä voi olla hyviä toiveita tai ehdotuksia siihen, miten tarhassa olisi mahdollista huomioida heidän perhemuotonsa.

On myös hyvä huomioida, minkälainen ilmapiiri työpaikalla on **työntekijöiden seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden** suhteen. Onko esimerkiksi homon työntekijän yhtä helppoa kertoa kahvipöytäkeskusteluissa hänen ja hänen kumppaninsa elämästä kuin heterokollegoiden kertoa omista viikonloppusuunnitelmistaan? Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä Equal-hankkeen selvityksen* mukaan noin puolet seksuaalivähemmistöihin kuuluvista salaa seksuaalisen suuntautumisensa kaikilta tai lähes kaikilta työtovereiltaan. Selvityksessä kuitenkin painotetaan, että mahdollisuus olla avoimesti oma itsensä työpaikalla edistää paitsi hlbtqi-työntekijöiden työssä jaksamista, motivaatiota sekä mahdollisuutta toimia täysipainoisesti työyhteisön tuottavina jäseninä, myös positiivista ilmapiiriä sekä työyhteisön hyvinvointia laajemminkin. Moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri työpaikalla edistää myös työntekijöiden erilaisten vahvuuksien sekä tiedon saamista käyttöön työyhteisössä sekä asiakastyössä.

*Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (2004) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. ESR tutkimukset ja selvitykset 2/04, Työministeriö, Helsinki.

Moninaisuutta huomioivan kohtaamisen muistilista

Oleta moninaisuutta. Muista, että moninaisuutta löytyy meistä kaikista. Heterot eivät ole yksi samanlainen ihmisryhmä vaan hyvin moninainen osa väestöä, ja samoin on monta tapaa olla mies, nainen tai vaikkapa perhe. Älä pidä lähtökohtana myöskään, että asiakkaasi on hetero tai kokee sukupuolensa normien asettamalla tavalla yksiselitteisesti naiseksi tai mieheksi. Tuo tämä ilmi myös sisällyttävissä sanavalinnoissa.

Tarkastele omaa maailmankuvaasi. Ihmistyötä tehdessäsi tuot oman persoonasi, arvosi ja uskomuksesi mukaan jokaiseen kohtaamiseen. Jokainen meistä on ainakin jossain määrin väistämättä sisäistänyt yhteiskunnassa vallitsevia normeja ja ennakkoluuloja, joissa ei aina ole tilaa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen monimuotoisuudelle.

Kunnioita asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Älä yritä kategorisoida asiakasta omien käsitystesi pohjalta tai anna omien oletustesi esimerkiksi siitä, mitä on ”oikeanlainen” tapa ilmaista sukupuoltaan, vaikuttaa siihen miten työskentelet asiakkaan kanssa. Jokainen määrittelee seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolensa omalla tavallaan.

Pidä kiinni luottamuksellisuudesta. Painota myös asiakkaalle, että keskustellut asiat säilyvät teidän välillä. Epävarmuus siitä, että kertoisit eteenpäin, voi estää häntä tarpeesta huolimatta tuomasta oleellisia asioita ilmi sinullekaan. Ihmisen perhe tai muu yhteisö ei välttämättä tiedä tämän elämäntilanteesta tai seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen pohdinnasta, ja asiakas voi pelätä seuraamuksia, mikäli he kuulevat asiasta.

Tue asiakastasi ja anna hänelle tilaa kertoa oma tarinansa. Kuunteleva, kiireetön ja läsnäoleva ilmapiiri voi rohkaista asiakastasi vaikeidenkin asioiden ääneen sanomisessa. Joskus pienikin varauksettoman hyväksynnän kokemus sekä ”luvan” saaminen omalle kokemukselle voivat antaa paljon toivoa, etenkin mikäli tällaista tukea ei ennen ole saanut. Tämä voi päteä niin hlbtq-henkilöön kuin tämän läheiseenkin.

Muista tasapaino. Seksuaalinen suuntautuminen ja kokemus omasta sukupuolesta ovat merkittävä osa ihmisen identiteettiä ja vaikuttavat monin tavoin yksilön elämään. Asiakkaan identiteetti sekä elämäntilanne voimavaroineen ja ongelmineen koostuvat kuitenkin monesta muustakin asiasta, jotka voivat liittyä tai olla liittymättä seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoleen.

Varmista, että tuottamanne palvelu on laadukasta ja kohtaa jokaisen asiakkaan tarpeet yksilöllisesti. Hlbtq-ihmisillä on muihin palvelunkäyttäjiin verrattuna yhtäläinen oikeus saada laadukasta, juuri heidän tarpeitaan vastaavaa tietoa, tukea ja palvelua sekä saada tuntee palvelun olevan myös heille suunnattu.

Tiedä, mistä saa lisää tukea ja tietoa. Hanki tietoa erilaisista hlbtq-organisaatioista ja palveluista. Osaisitko ohjata tukea kaipaavan henkilön Transtukipisteeseen tai Setan jäsenjärjestöjen ryhmiin? Entä tiedätkö muita hlbtq-sensitiivisiä ja asiantuntevia auttajatahoja? Seuraa myös yhteiskunnallista keskustelua ja hanki ajankohtaista tietoa hlbtq-asioista.

Edistä yhdenvertaisuutta niin omassa palvelussasi kuin yhteiskunnallisella tasolla. Sosiaalialan eettisen arvoperustan mukaan jokaisella sosiaalialan työntekijällä on velvollisuus kunnioittaa ja puolustaa ihmisoikeuksia ja ihmisarvoa, kohdata asiakas kokonaisvaltaisesti sekä edistää työssään yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Pyri edistämään hlbtq-väestöä eriarvoistavien rakenteiden ja asenteiden korjautumista - oli se sitten ruohonjuuritasolla arjen työssä tai yhteiskunnallisen vaikuttamisen kautta.

Lisätietoa

Seta ry Tietoa seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen ja perhemuotojen moninaisuudesta, ajankohtaisia uutisia, koulutusta ja tiedotuksia tulevista tapahtumista. Setan sivuilta löydät myös listan 21 jäsenjärjestöstä ympäri Suomen. www.seta.fi

Transtukipiste Tietoa sukupuolen moninaisuudesta sekä sosiaalipalveluja, tukea ja toimintaa sukupuoltaan pohtiville sekä heidän läheisilleen. www.transtukipiste.fi

Trasek ry Sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajava yhdistys. www.trasek.net

Sateenkaariperheet ry Toimintaa, tapahtumia ja tietoa sateenkaariperheille sekä heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille. www.sateenkaariperheet.fi

Yhdenvertainen vanhuus - projekti Edistää vanhempien hlbtqi-henkilöiden tarpeiden huomiointamista palveluissa. www.seta.fi/yhdenvertainen-vanhuus

Mummolaakso Yhdistys järjestää yhteisöllistä ja sosiaalista toimintaa kaiken ikäisille lesboille ja bi-naisille. www.mummolaakso.fi/

Suomen Karhut Fin-Bears Ry Yhdistys edistää erityisesti vanhempien homo- ja biseksuaalisten miesten asemaa yhteiskunnassa ja seksuaalivähemmistöjen keskuudessa. www.fin-bears.org/

Kirjallisuutta

Tuovinen, Liisa, Stålström, Olli, Nissinen, Jussi & Hentilä, Jorma (toim.) (2011) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus. Käytännöllisiä ja teoreettisia näkökulmia sisältävä perusteos niin kasvatus-, sosiaali- ja terveydenhuoltoalojen ammattilaisille ja opiskelijoille kuin muillekin, jotka kohtaavat tai pohtivat sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymyksiä.

Jämsä, Juha (2008) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-Kustannus. Kattava kokonaisuus sateenkaariperheistä ja heidän kokemuksista eri palveluissa. Teos sisältää myös paljon yleistä tietoa sekä hyödyllisiä harjoituksia.

Irni, Sari & Wickman, Jan (2010) Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, vanheneminen ja palveluntarpeet. Seta-julkaisu 20. Katsauksessa käsitellään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vanhenemiseen liittyviä kysymyksiä palvelujen tarjoamisen ja kehittämistarpeiden näkökulmasta.

Lehtonen, Jukka (2006) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa. Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi. ESR tutkimukset ja selvitykset 8/06, Työministeriö.

Huotari, Kari, Törmä, Sinikka & Tuokkola, Kati (2011) Syrjintä koulutuksessa ja vapaaajalla: Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksessa. Syrjintäselvitys 2010, Sisäasianministeriön julkaisu 11/2011.

Sanasto

Sukupuoli

Androgyyni sukupuolen ilmaisu sisältää samanaikaisesti sekä maskuliinisuutta että feminiinisyyttä.

Cisihminen on henkilö, joka ei ole transihminen eikä intersukupuolinen, esim. nainen, joka syntymässä määriteltiin tytöksi ja jolla on naisen sukupuoli-identiteetti.

Intersukupuolisuus on yleisnimi tiloille, joissa yksilön fyysiset, sukupuolta määrittävät tekijät eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Havaitaan useimmiten lapsen syntymän yhteydessä.

Sukupuolen ilmaisu on tapa, jolla yksilö ilmaisee sukupuoltaan. Se sisältää kaiken yksilön toiminnan ja käyttäytymisen, jolla hän ilmaisee itselleen ja muille olevansa mies, nainen tai jotakin muuta (käytös, vaatetus, kamppaus jne.), mutta myös sen, miltä keho näyttää. Yksilön sukupuolen ilmaisu voi sikäli olla moninainen ja vaikuttaa ristiriitaiselta.

Sukupuolen korjausprosessissa yksilön sukupuolta määrittäviä ominaisuuksia korjataan vastaamaan paremmin omaksi koettua sukupuoli-identiteettiä. Sukupuolta korjaavia toimenpiteitä voivat olla esim. hormonihoito, kirurgia ja juridisen sukupuolen muutos.

Sukupuolen moninaisuus käsittää kaikki sukupuoli-identiteetit ja sukupuolen ilmaisu; cisihmiset, transihmiset ja intersukupuoliset. Se voi olla myös yksilön ominaisuus.

Sukupuoli ei ole yksiselitteinen asia. Sillä on monia ulottuvuuksia: biologinen, anatominen, kulttuurinen, sosiaalinen, psyykkinen, juridinen, jne. Yhtä ainoa oikeaa määrittelyä ei ole.

Sukupuoli-identiteetti on ihmisen oma käsitys ja kokemus sukupuolestaan.

Sukupuolinormatiivisuus on yhteiskunnassamme vallitseva ajatusmalli, joka määrittelee minkälainen miehen ja naisen tulisi olla, mitä he voivat tehdä, jne. Sukupuolinormatiivisen ajattelun mukaan sukupuolia on vain kaksi: mies ja nainen, sukupuoli on pysyvä, syntymässä saatu ja ihmisellä voi olla vain yksi sukupuoli.

Sukupuolivähemmistöt on kattokäsite transihmisille ja intersukupuolisille. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset, joiden sukupuolen biologiset, sosiaaliset ja psyykkiset ulottuvuudet eivät muodosta jatkumoa, vaan ovat ristiriidassa keskenään.

Transfobia on vastenmielisyyden, pelon tai vihan tunne niitä ihmisiä ja ilmauksia kohtaan, joiden katsotaan ylittävän sukupuolirajoja.

Transgender elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella. Hän voi kokea itsensä sukupuolettomaksi, samanaikaisesti sekä mieheksi että naiseksi, edustaa sukupuolta mieheyden ja naiseuden väliltä tai olla täysin kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolella. Osa transgendereistä tarvitsee sukupuolta korjaavaa hoitoa.

Transihminen on kattokäsite, joka sisältää transvestiitit, transsukupuoliset ja transgenderit. Transihmisen sukupuoli-identiteetti ja/tai sukupuolen ilmaisueroa odotuksista sukupuolelle, johon hänet syntymässä määriteltiin kuuluvaksi.

Transmies on tytöksi syntymässä määritely mies.

Transnainen on pojaksi syntymässä määritely nainen.

Transsukupuolisuudessa on kyse sukupuolen kokemisesta. Transsukupuolinen ihminen ei koe kuuluvansa siihen keholliseen sukupuoleen, johon hänet on syntymän hetkellä määritelty ja lapsena kasvatettu. Moni transsukupuolinen käy läpi sukupuolen korjauksen.

Transvestisuus on sukupuolen ilmaisuun liittyvä käsite. Transvestiitti kokee itsensä mieheksi, mutta haluaa ajoittain eläytyä naisrooliin. On myös transvestiittinaisia, jotka haluavat eläytyä miesrooliin ja tulla miehenä kohdatuksi. Transvestisuus ei ole sama asia kuin transvestinen fetisismi, joka tarkoittaa kykyä kokea ristiinpukeutumisella seksuaalista mielihyvää.

Seksuaalinen suuntautuminen

Bifobia on vastenmielisyyden, pelon tai vihan tunne biseksuaalisia tai sellaisiksi koettuja ihmisiä ja ilmauksia kohtaan.

Biseksuaalisuus on seksuaalinen suuntautuminen. Se on kykyä kiintyä emotionaalisesti ja/tai seksuaalisesti sekä naisiin että miehiin tai ihmisiin, ilman että sukupuolella on väliä.

Heteronormatiivisessa ajattelussa heterous nähdään annettuna, oletettuna ja normaalina seksuaalisena suuntautumisena, josta muut suuntautumiset poikkeavat ja ovat vähemmän toivottuja. Heteronormit sanktioivat tiettyjä yhteiselon muotoja ja määräävät sekä eri että samaa sukupuolta olevien ihmisten välisiä suhteita. Heteronormatiivisuus on suuri haaste todellisen yhdenvertaisuuden saavuttamisessa.

Hetero-oletus on yhteiskunnallinen ajatusmalli, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat heteroita, kunnes toisin kerrotaan.

Heteroseksismi on ajattelutapa ja käsite, jota joskus käytetään heteronormatiivisuuden tilalla.

Heteroseksuaalisuus on seksuaalinen suuntautuminen. Se on kykyä kiintyä emotionaalisesti ja/tai seksuaalisesti pääsääntöisesti ihmisiin, jotka kuuluvat ns. vastakkaiseen sukupuoleen.

Homofobia on vastenmielisyyden, pelon tai vihan tunne homoseksuaaleja tai sellaisiksi koettuja ihmisiä ja ilmauksia kohtaan. Homofobia voi ilmentyä myös sisäistettynä ihmisessä, joka on itse homo tai biseksuaalinen.

Homoseksuaalisuus on seksuaalinen suuntautuminen. Se on kykyä kiintyä emotionaalisesti ja/tai seksuaalisesti pääsääntöisesti samaa sukupuolta oleviin ihmisiin. Mies, joka pitää miehistä on **homo**. Nainen, joka pitää naisista on **lesbo**.

Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus käsittää kaikki seksuaaliset suuntautumiset; biseksuaaliset, heteroseksuaaliset, homoseksuaaliset sekä transsuuntautuneet ihmiset.

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat lesbot, homot, biseksuaaliset ja transsuuntautuneet ihmiset.

Transsuuntautuneisuus on seksuaalinen suuntautuminen. Se on kykyä kiintyä emotionaalisesti ja/tai seksuaalisesti pääsääntöisesti transihmisiin. Osaa transsuuntautuneista viehättää fyysinen sukupuolikaksinaisuus, toisia androgyni persoonallisuus tai tyyli.

Muita käsitteitä

Hlbtqi on lyhenne sanoista homot, lesbot, biseksuaaliset, transihmiset, intersukupuoliset ja queer-ihmiset.

”**Kaapista ulostulo**” viittaa yleensä hlbtqi-ihmisen kertomiseen omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään. Yhteiskunnassa, jossa kaikkien odotetaan olevan heteroseksuaalisia miehiä ja naisia, ulostulo on hlbtqi-ihmisille koko elämän kestävä prosessi. Jos ihminen jostain syystä kokee ulostulon tietyssä tilanteessa turvattomaksi, voi hän siksi jäädä tai hetkeksi palata kaappiin.

Moniapilaperhe on sateenkaariperhe, jossa on useampia vanhempia. Kolmiapilaperheessä on kolme tosiasiallista vanhempaa, neliapilaperheessä neljä.

Queer tarkoittaa akateemisen tutkimuksen ja poliittisen kannanoton ohella myös identiteettiä. Erityisesti nuoret omaksuvat usein queer-identiteetin ”perinteisten” suuntautumis- ja sukupuoli-identiteettien sijaan. Queer ilmaisee moninaisuutta kategorisoimatta.

Sateenkaariperhe Lapsiperhe, jossa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön, ja joka itsensä sellaiseksi määrittelee.

Syrjintä Välitön syrjintä on, kun jotakuta kohdellaan (tai pyydetään toista kohtelevaan) epäsuotuisammin kuin jotakuta toista vastaavassa tilanteessa, jostain hänen henkilöönsä liittyvästä syystä. Välillisellä syrjinnällä tarkoitetaan tilannetta, jossa ihminen häneen henkilöönsä liittyvän syyn takia joutuu epäedullisempaan asemaan näennäisesti puolueettomien säännösten tai käytäntöjen seurauksena.

Yhdenvertaisuus on perusoikeus, joka takaa kaikkien ihmisten saman arvon. Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen taustan, kansallisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveytilan, liikuntarajoitteen, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Kiitokset

Esitteen käytännön kokemukset on koottu Setan sivuilla syksyllä 2012 julkaistun kyselyn sekä yhteistyökumppaneiden kontaktien kautta.

Setan ja Hesetan työntekijöiden lisäksi myös useat muut asiantuntijat antoivat palautetta esitteestä tai sen osioista. Esitettä kommentoivat muun muassa Jussi Nissinen, Juha Kilpiä, Juha Jämsä (Sateenkaariperheet ry) sekä Salla-Maija Hakola (Yhdenvertainen Vanhuus -projekti).

Lämpimät kiitokset kaikille tarinansa jakaneille sekä esitteen kehittämiseen osallistuneille henkilöille!

Marika Eerola ja Miranda Mettälä, Metropolia AMK

”Moninaisuus mielessä!” kertoo, miten voit ottaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt sekä heidän lähipiirinsä paremmin huomioon työssäsi. Esite on tuotettu sosiaalialan opinnäytetyönä yhteistyössä Setan kanssa.

Seta on 1974 perustettu ihmisoikeusjärjestö, jolla on 21 jäsenjärjestöä ympäri Suomen. Setan tavoitteena on, että ihmisoikeudet, yhdenvertaisuus ja hyvinvointi toteutuvat ihmisten arjessa riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta.